

B E N J A M I N

MAGAZINE VAN JMW / PESACH 2024 / JAARGANG 34 / NR. 135

Jessica Roitman
Kennis en dialoog

Holocaustmuseum
Educatieve missie

Nieuwe columnist
Emile Schrijver

Israël, het land dat zoveel voor ieder van ons betekent, kan niet zonder onze steun. Zonder úw steun. Jongeren in probleemgezinnen, ouderen met psychische problemen, meervoudig gehandicapten, nabestaanden van slachtoffers van de recente oorlog ...

Een hoopvolle toekomst dankzij úw nalatenschap

Neem Israël op in uw testament!

Het voortbestaan van Israël als gezonde Joodse staat gaat ons allen aan. Voor velen van ons is Israël immers die spreekwoordelijke blanco cheque. Om af te rekenen met de vele maatschappelijke problemen, zoals de absorptie van grote aantallen immigranten, is onze duurzame financiële steun nodig. Met donaties draagt Israëlactie bij aan diverse projecten, met nalatenschappen kunnen wij structurele hulp bieden gedurende vele jaren.

Benoem Israël in uw testament als één van uw erfgenamen. Andrea de Roos, onze notarieel juriste, kent alle ins & outs op het gebied van schenken en nalaten. Neem vrijblijvend contact met haar op, telefonisch op 020-644 84 29, of stuur een e-mail aan andrea@israelactie.nl.

Mijnheer L., één van onze erflaters:

"Natuurlijk erven mijn kinderen, maar niet alles. Ze verdienen goed, ze hebben eigenlijk niets extra's nodig. Daarom heb ik Israëlactie in mijn testament opgenomen. Het gaat in Israël economisch misschien goed, maar toch zijn er veel mensen die in armoede leven. De wetenschap dat met mijn geld, ook als ik er straks niet meer ben, kansarmen in Israël worden geholpen, geeft mij een geruststellend gevoel."

Israëlactie
Postbus 7858
1008 AB Amsterdam
T. +31 6 44 84 29

www.israelactie.nl
info@israelactie.nl
IBAN: NL91 INGB 0000 7777 77

Benjamin 135 / jaargang 34 / Pesach same'ach

Vier generaties Maduro op Curaçao / 24

LANDHUIS ROOI CATOOTJE OP CURAÇAO

Inhoudsopgave

6	Kunst / Joods Virtueel Museum	34	Uitgelicht / Cursus erfgoed
8	Interview / Jessica Roitman	36	Freyda / JPride
13	Ergernissen / Dat heb ik weer	38	Netwerk / Roofkunst
14	Herdenken / Holocaustmuseum		
18	Literatuur / Amos Oz		Agenda/groepen, Lev, Mediene,
20	Herdenken / Philip Mechanicus		CDR, Sjoekertjes vanaf pagina 40
23	Pesach / Tranen		
26	Mediene / Zutphen		
29	Column / Emile Schrijver		
30	Mijn leven / Gerrie Veffter		
32	Eten / Gremseliesj		

Verankerd in het verleden, gericht op de toekomst

JMW gaat met de tijd mee en verandert constant, we kijken voortdurend naar wat er leeft binnen de Joodse gemeenschap en passen ons aan. We worden daarin bijgestaan en begeleid door een Raad van Toezicht (RvT) die een zo breed mogelijke afspiegeling is van de gemeenschap.

Bijna zes jaar lang was Micha Glaser als voorzitter van de RvT een belangrijke gesprekspartner, voor mij een constant en altijd beschikbaar baken waar JMW zich op kon richten. Micha heeft nu het stokje doorgegeven aan een nieuwe voorzitter, Simone Kukenheim, oud-wethouder in Amsterdam. Ze zegt onder meer zorg te willen dragen “voor een duurzame toekomst voor JMW”. Te midden van de continuïteit en verankering die de RvT waarborgt (voor de voltallige RvT, zie onze website), zal zij haar eigen bijzondere perspectief en expertise in deze woelige tijden beschikbaar stellen. Ik kijk uit naar de samenwerking met opnieuw zo’n deskundige en betrokken RvT en de net benoemde voorzitter.

De gevolgen van de vreselijke aanval op Israël van 7 oktober vorig jaar en de daaropvolgende oorlog in Gaza blijven voelbaar onder de mensen waarmee wij praten. De intensieve begeleiding, bijeenkomsten en andere activiteiten die JMW bood in de onmiddellijke nasleep van 7 oktober, hebben plaats gemaakt voor een meer individuele benadering. In vrijwel ieder gesprek dat we voeren, komt de bezorgdheid om Israël en de gevolgen hier in Nederland naar voren. De onrust blijft groot en laait ook iedere keer weer op bij een escalatie in de regio en bij uitspraken en controverses erover in ons land. De uitvloeisels hiervan zullen ongetwijfeld nog een tijdlang hun weerslag hebben in de Joodse gemeenschap en wij blijven iedereen die daar behoefte aan heeft hierin bijstaan.

Holocaustmuseum

Onder de onwelkome gevolgen van het conflict vallen ook de referenties aan de Holocaust die regelmatig samengaan met het debat erover. Dat is vaak kwetsend, door de begrijpelijke gevoeligheid over dit onderwerp onder overlevenden en hun nakomelingen. Ook lijkt het in sommige gevallen op een poging om de ongeëvenaarde gruwel van de Sjoa te ontcrachten en de slachtoffers nu

als daders neer te zetten. Het is mede daarom van het grootste belang dat de kennis over de Sjoa in Nederland op peil blijft en wordt opgevizeld. Het nieuwe Nationaal Holocaustmuseum dat in maart de deuren opende in het Joods Cultureel Kwartier in Amsterdam, waarover een verhaal in deze Benjamin, moet daar een centrale rol in gaan spelen. Samen met de Hollandsche Schouwburg geeft het nieuwe museum een beeld van hoe Joden, Roma en Sinti in Nederland werden vervolgd, weggevoerd en vermoord door de nazi’s. Het is een cruciale plek om de hele Nederlandse bevolking en andere bezoekers te herinneren aan, en te onderwijzen in, de industriële volkerenmoord die hier in ons land en in een groot deel van Europa heeft plaatsgevonden. Gezien het confronterende karakter van de inhoud van het museum voor mensen uit de Joodse gemeenschap, biedt JMW begeleide bezoeken aan het Holocaustmuseum aan.

Erfgoed en identiteit

Het Holocaustmuseum geeft deels een beeld van de getroffen door het tentoonstellen van hun achtergebleven voorwerpen. Dat geeft het enorme belang aan van tastbaar erfgoed, ook voor de nazaten. Verderop in deze Benjamin valt te lezen hoe nog duizenden tijdens de oorlog geroofde voorwerpen en kunstobjecten in de collectie Nederlands Kunstbezit op hun rechtmatige eigenaar wachten. De overheid is momenteel bezig met herkomstonderzoek en het Centraal Joods Overleg haakt daarop in met een aantal bijeenkomsten. Verder weg van de oorlog, en vooral gericht op het creatief en constructief bezig zijn met de Joodse identiteit is er de jongste tak van de JMW-familie, Freyda, voor onze Generatie Z en millennials. De Freyda website is vernieuwd en natuurlijk verbeterd en er komt weer een hele reeks nieuwe activiteiten aan, vaak in samenwerking met partners en initiatieven die specifiek voor de derde generatie en andere Joodse jongeren relevant zijn. Want hoe belangrijk het verleden ook is, we richten ons ferm op de toekomst en op het positief invullen van het Joods zijn. Chag Pesach same’ach.

Margo Weerts,
directeur-bestuurder JMW

Holocaust Museum

Mijn opa overleefde drie Duitse vernietigings- en concentratiekampen en een dodenmars. Zijn vrouw, mijn oma, en vrijwel de rest van mijn hele familie werden omgebracht in de Duitse moordmachine waarin ook hij werd vermalen. Voor mij en vele anderen betekent de Holocaust de kampen, de gaskamers, de crematoria, de massale dagelijkse wreedheden die jarenlang routine waren. Als we het hebben over het unieke karakter van de Holocaust, gaat het vooral daar over. Ja, er was ook de aanloop met o.a. de Kristallnacht, de Wannsee Conferentie, het getto in Amsterdam en de transporten en andere gruwelen.

Het nieuwe Nationaal Holocaustmuseum, in maart geopend in het Joods Cultureel Kwartier in Amsterdam, waarover een stuk in deze Benjamin, is op veel manieren indrukwekkend. Het verhaal van de aanloop, de anti-Joodse maatregelen in Nederland en de sluitende fuik rond de Joden, Roma en Sinti wordt in detail neergezet. En er zijn ook schokkende beelden te zien van het transport, de executies en lijkennakkers na de bevrijding van Sobibor. Toch zie ik niet helemaal het verhaal van mijn opa terug, noch krijg ik een overweldigende indruk van de Holocaust zoals ik die begrijp.

Misschien is het voor mij te dichtbij en emotioneel, misschien ben ik te ouderwets. Het museum is immers gebaseerd op jaren van onderzoek en gebruikt de meest moderne methodes om de geschiedenis van de Holocaust over te brengen. Blijkbaar is het massaal laten zien van gruwelijkheden niet wat bij de mensen aankomt. Ik vraag me dan af of je überhaupt de geschiedenis van de Holocaust nog kan tonen. Volgens, overigens niet onomstreden, onderzoek vorig jaar van de Claims Conference is het in Nederland zeer slecht gesteld met de kennis over de Holocaust. Dat mag geen verbazing wekken als we ons realiseren dat Nederland de afgelopen decennia wat onderwijs betreft op veel gebieden achterop is geraakt.

In het hoofdinterview legt Jessica Roitman, hoogleraar Joodse studies aan de VU, uit dat kennis een machtig middel is om tot wederzijds begrip te komen. Zelfs in de huidige, moeilijke omstandigheden slaagt ze erin om de dialoog met studenten van diverse achtergronden open te houden.

Verder verwelkomen we Emile Schrijver als nieuwe columnist. Hij is directeur van het Joods Cultureel Kwartier, bijzonder hoogleraar Geschiedenis van het Joodse boek en auteur, een enorm waardevolle aanwinst!

Ferry Biedermann, *hoofredacteur*

Colofon

De Benjamin wordt uitgegeven door JMW, de welzijnsorganisatie voor Joods Nederland, en verschijnt vier keer per jaar in een oplage van 7.500 exemplaren. Het blad wordt op aanvraag gratis verstuurd naar in Nederland wonende abonnees en is ook online te lezen. Woont u in het buitenland en wilt u de papieren Benjamin? Dan wordt u voor de extra kosten na aanmelding door JMW gefactureerd voor de volgende vier nummers. U kunt zich abonneren door gebruikmaking van de antwoordbon in deze Benjamin, of door registratie via de aanmeldpagina joodswelzijn.nl/benjamin-online/over-benjamin

Wilt u de gratis Benjamin steunen, dan kunt u een donatie overmaken op rekening NL15INGB0000204420 ten name van Stichting JMW Bijdragen & Fondsen, Amsterdam.

Het volgende nummer, 136, zomer 2024, verschijnt in de week van 24 juni.

Benjamin redactie

Hoofredacteur: Ferry Biedermann
Redactie: Karien Anstadt, Rico Brentjens, Marianne Fuchs, Jessica Polak, Jolan Toff
Correcties: Lea van Coeverden

Redactieadres

JMW
Van Boshuizenstraat 12
1083 BA Amsterdam
tel 088 165 22 00
E-mail: benjamin@joodswelzijn.nl
<https://joodswelzijn.nl/benjamin-online>

Vormgeving

Luna 3, Utrecht

Druk

Damen Drukkers, Werkendam

Voorpagina

Jessica Roitman,
foto Jan de Bruin

Joods kunstmuseum online

Gedreven door kunstliefde en de oorlog

TEKST [JESSICA POLAK](#) FOTO'S [PATRICK STERNFELD](#)

Altijd al gedroomd van een bezoek aan de schatkamer van een privéverzamelaar? In het Joods Virtueel Museum (joodsvirtueelmuseum.nl) kan dat. Gedreven verzamelaar van Nederlands-Joodse kunst Harry Mock opende in 2019 de gelijknamige website, omdat samenwerking met een gevestigd museum niet mogelijk bleek.

Het Joods Virtueel Museum (JVM) toont een deel van de kunst die Harry Mock in meer dan veertig jaar verzamelde. Op de homepage staan in overzichtelijke blokjes portretten of fragmenten van 91 kunstenaars. Met één muisklik kom je bij foto's van de kunstwerken en een tekst over het leven en werk van de maker. Je slentert als het ware op je gemak door de zalen, terwijl de verzamelaar je zijn verhalen vertelt. Mock wil een breed beeld tonen van Joods-Nederlandse schilderkunst vanaf de 19de eeuw, ook ingegeven door het verlies aan mensen en kunst in de Tweede Wereldoorlog. "Ik ontdekte dat de Joodse schilderkunst verwaarloosd was," legt hij uit.

De collectie schilderijen, litho's en aquarellen, voornamelijk figuratief, is verdeeld in vier afdelingen. Een daarvan is helemaal gewijd aan Gerard Johan Staller (1880-1956), die in de oude Jodenbuurt van Amsterdam woonde. Hoewel zelf niet Joods, heeft Staller in zijn schilderijen en tekeningen de vooroorlogse buurt en haar bewoners vele malen vastgelegd. "Staller is de 'kleurenfotograaf' van het leven in de oude Amsterdamse Jodenbuurt. De meeste mensen vonden het er vies en armoedig; hij zag de schoonheid," zegt Mock. In het JVM zijn ruim tweehonderd van Stallers werken te zien. De andere drie afdelingen zijn: Joodse kunstenaars overleden voor, tijdens en na WO II.

Glaskunstenaar en fotografe Sodus Vita ontwierp de site en maakte de foto's. Het museum trekt elk jaar meer bezoekers, in 2023 waren het er volgens Mock ruim 20.000, de meesten uit Nederland en daarvan weer de meesten uit Amsterdam. Sinds 2022 archiveert de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag het JVM; een erkenning dat de website belangrijk Nederlands erfgoed is, dat bewaard

moet blijven voor de toekomst.

Delen van de fysieke collectie van Harry Mock zijn sindsdien af en toe te zien geweest. Zo droeg hij in 2020 met ruim veertig werken bij aan de tentoonstelling *Vermoorde Kunst* in Museum Sjoel Elburg en het Noord-Veluws Museum Nunspeet. Ook op de tentoonstelling in 2022 over het oorlogsverleden van *Arti et Amicitiae* was werk van hem te zien.

Uitgever en kunstliefhebber

Samen met zijn vrouw Minny Mock-Degen (1945–2020) stond Mock aan de wieg van Joodse uitgeverij *Amphora Books*. Het fonds startte in 1978

met een herdruk van het kookboek van Saartje Vos. In 2022 kwam er een heruitgave van de dissertatie van historica Selma Leydesdorff (oorspronkelijk: 1987), rijk geïllustreerd met werk van Staller onder de nieuwe titel: *Het Joodse proletariaat van Amsterdam 1900–1940 in woord en beeld*.

Tijdens mijn bezoek aan de verzamelaar kijk ik rond, terwijl hij thee zet. In een ruimte van ongeveer zes

bij zeven meter hangen de muren tot aan het plafond vol met schilderijen. Ik herken meteen een paar Stallers. Toch heel anders om ze in het echt te zien: zoveel verschillende formaten en schildertechnieken. Op grote tafels liggen stapels boeken en papieren, op de grond tegen de muren staan nog meer schilderijen. Hoog op een lange kast een hele collectie chanoekiot.

Homepage van het JVM

"Niet alleen mensen, ook Joodse kunst was vermoord."

Schilderijen in
de collectie van
Harry Mock

Mock werd in 1944 geboren, tijdens de onderduik, vertelt hij. Het gezin was liberaal, maar hij raakte al jong geïnteresseerd in het orthodoxe Jodendom. “Ik trouwde met een orthodox meisje en we zijn een orthodox huishouden begonnen. Ik had een obsessieve aandacht voor Joodse cultuur. Ik verzamelde alles: knipsels, boeken, schilderijen. Ik las die boeken ook allemaal, vooral over Joods Amsterdam. Ik ging vaak wandelen in de oude Joodse buurt rond het Waterlooplein.”

— *Waar zocht je je kunstwerken en je kennis?*

“Het allereerste schilderij dat ik als puber kocht was van Eduard Frankfort. Tenminste, dat dacht ik, maar het bleek een vervalsing te zijn. Mijn eerste Stallers kocht ik nadat een klant, voor wie ik als accountant de boekhouding deed, me had meegenomen naar een veiling. Ik adverteerde in regionale kranten: ‘Werk van Gerard Staller gezocht’. Soms reageerde dan een caféhouder, die ooit door Staller was betaald met een schilderij. Ik heb ook heel wat veilingen afgelopen. Mijn kennis haalde ik uit boeken, musea en gesprekken met veilinghouders en galeriehouders.”

**"Ik ben agressief op zoek
gegaan in de hele wereld
naar die verwaarloosde
Joodse kunst."**

Fotograaf Patrick Sternfeld arriveert. Op zoek naar goede plekken voor foto's lopen we andere vertrekken binnen. Ook daar weer overal boeken en kunst. Hij lijkt zelf verbaasd over wat hij allemaal bezit: “Ach kijk eens, hier ligt ook nog een Stallertje!” Hij pakt een boek over Sieg Maandag: “Prachtige werken, een getroebleerd mens. Als ik in de stapel een greep doe, vind ik altijd wat nieuws.”

— *Wat is je drijfveer?*

“Ik ontdekte: niet alleen mensen, ook Joodse kunst was vermoord; verpatst of gestolen. Vaak waren het de burens die er als eersten bij waren om de kunstwerken te roven. Ik ben agressief op zoek gegaan in de hele wereld naar die verwaarloosde Joodse kunst. De uitgave bij de tentoonstelling *Rebel, mijn hart: kunstenaars 1940-1945* in de Nieuwe Kerk in 1995, onder redactie en met een inleiding van Max Nord, was mijn leidraad. Tentoonstelling en boek gingen over de in de oorlog vermoorde kunstenaars. Ik ging elke kunstenaar opzoeken. Dat waren de draadjes waar ik aan trok.

“In een keldertje in Haarlem vond ik een schilderij waarop mannen met een hoge hoed waren afgebeeld. Het bleek een Joseph Jacob Isaacson te zijn. Toen ik in Jeruzalem op een bar mitswa was, kwamen twintig werken van Abraham Fresco op de veiling. Ik heb via mijn telefoon meegedragen en bemachtigde tien werken, terwijl Max Nord Fresco noemt onder de kunstenaars van wie weinig werk bekend is. Ik heb een schilderij van Marianne Franken gevonden in Polen. Soms ging ik midden in de nacht achter mijn computer zitten en dan vond ik weer iets. Het is allemaal omdat ik die mensen wil laten voortbestaan.”

— *Wat zijn je dromen voor de toekomst?*

“Ik wil de website graag uitbreiden met Joodse documenten, munten en penningen. Ik denk soms ook aan een digitaal Holocaust museum. En ik wil ook graag een fysiek Staller-museum. Én de website is nog niet af. Ik heb nog veel tijd nodig.” •

Zie: joodsvirtueelmuseum.nl

Jessica Roitman en de dialoog

Joodse hoogleraar met veel moslim studenten

TEKST MARGALITH KLEIJWEGT FOTO'S JAN DE BRUIN

Jessica Roitman is sinds drie jaar hoogleraar Joodse studies aan de Vrije Universiteit in Amsterdam, waar ze me op haar flexplek ontvangt. Vandaag is ze casual gekleed, want na ons gesprek gaat ze met haar studenten op pad. Ze gaan naar de Joodse begraafplaats in Ouderkerk aan de Amstel, een vast onderdeel van haar programma.

We beginnen ons gesprek in het Nederlands. De van oorsprong Amerikaanse Roitman kwam vierentwintig jaar geleden voor de liefde naar Nederland, maar als ze iets ingewikkelds wil uitleggen schakelt ze soepel over op haar moedertaal.

Haar leerstoel is vergelijkbaar met die van Bart Wallet aan de Universiteit van Amsterdam, alleen kunnen studenten bij haar geen master halen. Een aantal studenten die theologie en religieuze studies aan de VU volgen wordt later predikant. Roitman heeft minder Joodse studenten dan haar collega Bart Wallet aan de Universiteit van Amsterdam. De protestantse wortels van de VU zijn hier vermoedelijk de oorzaak van.

Hier aan de VU zijn daarentegen veel moslim studenten die een studie doen aan het Centrum voor Islamitische Theologie en ook Joodse studies volgen. “Zij zijn, net als de studenten theologie en religie, verplicht mijn klas over antisemitisme te volgen.” Ongeveer vijftien procent van de studenten aan de VU is moslim en aan deze faculteit, vertelt Roitman, ligt dat aantal nog hoger.

Het valt haar op dat de studenten die predikant willen worden bijzonder serieus zijn. Lachend: “Ze brengen me soms in verlegenheid met hun kennis van de oude geschriften. Als ik doceer over antisemitisme en ik vertel

over het vroege christendom hoor ik ineens: mevrouw Roitman... en dan komen ze met een mij onbekend feit en willen dan graag weten wat ik ervan vind.” De studenten houden haar op die manier scherp, concludeert ze.

Reform Joods opgegroeid

Roitman groeide op in Kentucky, in het zuidoosten van de VS, midden in de protestantse bible belt. Er werd voldoende rekening gehouden met het feit dat ze Joods was, vertelde ze in een eerder interview waarbij ze het volgende voorbeeld gaf. Als jong meisje speelde ze op hoog niveau voetbal en toen bleek dat een belangrijk toernooi op Jom Kipoer was gepland, werd die datum speciaal voor haar verzet.

Ze werd opgevoed in de traditie van het reform Jodendom en is hier lid van de liberaal Joodse gemeente in Den Haag. Haar zoon, die inmiddels eenentwintig is, heeft ze een zelfde Joodse opvoeding gegeven.

De meeste van haar moslimstudenten blijken zeer geïnteresseerd te zijn in de Joodse geschiedenis. “Ik laat ze zien dat er veel overeenkomsten in tradities zijn. Zowel Joden als moslims eten geen varkensvlees. Als ze overlijden worden moslims net als Joden binnen vierentwintig uur begraven.”

— *Is het ook makkelijk om met hen antisemitisme te bespreken?*

“Ja, eigenlijk gaat dat heel goed, zeker als we het dan ook over islamofobie hebben, als beide kanten worden belicht, zo lang ik de gedeelde geschiedenis blijf benadrukken. Ik dacht dat na de aanval van Hamas en de oorlog in Gaza het gesprek moeilijker zou worden, maar dat was niet zo, helemaal niet.

“De antisemitisme klas is overigens heel historisch, we beginnen bij de Romeinen en de Grieken.”

Het studieblok begon eind oktober en ik bracht het meteen ter sprake. *This is on all our minds*, zei ik. Ik vertel de studenten altijd wat mijn achtergrond is en ik zei dat

ze me moesten aanspreken wanneer ze zich niet op hun gemak zouden voelen. De antisemitisme klas is overigens heel historisch, we beginnen bij de Romeinen en de Grieken. Ik vertelde ze ook over de tijd dat Joden leefden onder moslim heerschappij en christelijke heerschappij en over de islamitische beschavingscultuur.

Mijn meest positieve ervaring is er een van twee jaar geleden. Een van mijn moslim studenten vertelde dat hij zich nooit had gerealiseerd dat er Joden in Marokko leefden. Toen hij die zomer samen met zijn vader terugging, stuurde hij me foto's van een Joodse begraafplaats uit het dorp van zijn vader. Die plek was hem nooit eerder opgevallen. Hij sprak er uitvoerig met zijn grootouders over die hem vertelden wat een goede relatie ze vroeger met hun Joodse burens onderhielden. Die realisatie was voor hem een openbaring. Jodendom was voor hem tot dan vooral iets abstracts of iets negatiefs. Hij bracht Jodendom in verband met Israël, maar hij had geen idee over de gedeelde geschiedenis in Marokko. Hij heeft er uiteindelijk een hele goede paper over geschreven. Veel moslims realiseren zich niet dat de islam

en het Jodendom meer gemeen hebben dan de islam en het christendom. Zodra ze dat beseffen, kunnen ze verder kijken dan alleen het conflict in het Midden-Oosten.”

— *Wil je hun horizon verbreden?*

“Ja, dat wil ik zeker, al is het niet een van de doelstellingen, maar het is zeker prettig als dat gebeurt.”

Joden en slavernij

We gaan terug in de tijd, naar een van haar specialisaties: de Joodse geschiedenis in de Caraïben. Joden trokken daar in de zeventiende eeuw naartoe in de hoopvolle verwachting dat ze daar meer vrijheid zouden genieten dan in Nederland en andere plekken in Europa. Weinig gewone Nederlanders waren geïnteresseerd om die kant op te gaan, zeker omdat het hier economisch zo goed ging. Het was tenslotte De Gouden Eeuw. Waarom zou je dan zo'n sprong in het duister wagen?

Om Joden over te halen toch te gaan, werd ze van alles beloofd. Er werden plakkaats op gebouwen gehangen waarop verleidelijke privileges en rechten te lezen waren als je naar de Caraïben zou trekken. Als Jood kon je daar bijvoorbeeld deel uitmaken van de militia, de burgerwacht, daarmee werd je een geaccepteerd lid van de gemeenschap. Joden mochten er op zondag werken. Hen werd voorgespiegeld daar een belangrijkere rol in de gemeenschap te kunnen vervullen dan in Amsterdam.

“Joden waren niet méér verantwoordelijk voor de handel in slaven dan andere groepen.”

Hier bestond onder de Sefardische Joden veel armoede, velen van hen kwamen oorspronkelijk uit Portugal en spraken dus al Portugees. De Joodse gemeenschap in Nederland moedigde haar behoeftige leden aan naar de Caraïben te vertrekken, daar lonkte tenslotte een beter bestaan. *Despachados* werden ze genoemd, de weggestuurden. Er werden nauwkeurig lijsten met namen bijgehouden van degenen die vertrokken.

In de zeventiende eeuw vertrokken uiteindelijk veel Sefardische Joden naar de Caraïben, uit eigen vrije wil, of als *despachados*. Aan het eind van die eeuw bestond een derde tot de helft van de witte bevolking in Curaçao en Suriname uit Joden.

— *Hoe kijkt u naar de discussie over de rol van Joden in het kolonialisme?*

“In 1990 laaide die discussie in Amerika op. Dankzij *The Nation of Islam*, moslims met Afrikaanse roots.

Zij kwamen met het verwijt dat vooral Joden verantwoordelijk waren geweest voor de slavernij in de Caraïben. Dat is niet waar. Joden waren niet méér verantwoordelijk voor de handel in slaven dan andere groepen, het is een onterechte claim die steeds terug blijft komen. Ik bracht dit tijdens mijn oratie ook ter sprake. Er werd hier en daar gesuggereerd dat Joden gewelddadiger waren dan andere slavenhandelaren en dat is echt onzin.”

— *Hoe kunnen we zo'n gevoelige discussie het beste voeren denkt u?*

“De discussie over slavernij moet gewoon gevoerd worden dus dat doen we goed, want overal in Nederland wordt er inmiddels over gesproken, al is het debat soms erg gepolariseerd. Het onderwerp brengt veel emoties met zich mee. Ik begrijp dat dit gesprek over zo'n delicaat onderwerp voor mensen die hier zijn opgegroeid soms bedreigend kan zijn, zoals we zagen bij de Zwarte Pieten discussie.” Roitman juicht het toe dat er in Nederland geld is om verder onderzoek te doen: “Wij moeten als Joden net zo goed naar onze geschiedenis kijken. En er is nu eenmaal een Joods koloniaal verleden, met name in de rol van slaveneigenaren. Die waren er en dat mogen we best onder ogen zien.”

“De enige keer dat ik serieus heb overwogen op *alya* te gaan was onlangs, na de zevende oktober.”

Ze zou in de toekomst graag willen onderzoeken wat er met de Joden gebeurde die na hun verblijf in de Caraïben naar Nederland terugkeerden. Wat was de invloed van hun koloniale ervaring? Wat brachten ze mee terug en wat deden ze de rest van hun leven? Wat haar intrigeert is hoe de kijk op Joodse wetten en gebruiken veranderde als je zo ver weg leefde. Daar wil ze zich graag meer in verdiepen. Ze vertelt over een Britse Jood die een fortuin maakte in de Brits koloniën en die in de 19e eeuw terugkwam naar Londen met een niet-Joodse vrouw. De man had de Joodse wetten in de koloniën wat liberaler opgevat en stond erop dat deze koers navolging zou vinden in zijn synagoge in de West-End. Daarmee ontketende hij een controverse die uiteindelijk in een compromis resulteerde.

— *U groeide zelf op in een Joods gezin in een protestantse omgeving, u vergelijkt het wel met onze bible belt. Toen u twintig was vertrok u naar Israël om in een kibboets te werken. Wat was uw ervaring daar?*

Ze lacht bij de herinnering. “Er wonen was toch iets anders dan een beetje rondreizen, wat ik eerst heb gedaan.

Ik kom uit een heel zionistische familie. Een deel van mijn vaders familie is op alya gegaan. Ik was opgevoed om zionist te worden en om onvoorwaardelijk van Israël te houden. In het begin was Israël wel even schrikken, een culture shock. De mensen daar waren zo direct en soms brutaal. Ik was opgegroeid in het zuiden van Amerika waar iedereen heel beleefd tegen elkaar was. Kennelijk had ik verwacht dat ik meteen in ieders armen zou worden gesloten, dat ik volledig geaccepteerd zou worden. Ik was tenslotte Joods en zionist. Nu, vele jaren later, begrijp ik natuurlijk dat ik wat naïef was.”

— *Wat betekent het voor u om zionist te zijn?*

“De staat te steunen, te geloven in het bestaan ervan. Voor mijn vader was het meer dan dat. Hij idealiseerde het land, net als veel Amerikanen. Dat doen ze soms ook uit een licht schuldgevoel, omdat ze er niet zijn gaan wonen. Mijn vader heeft op het punt gestaan om te vertrekken, maar hij heeft niet doorgezet omdat het toch een te grote stap bleek.

Ik heb na een wankele start een goede tijd in Israël gehad maar zag mezelf er niet eeuwig blijven. Ik ben vaak terug geweest ook voor mijn werk. De enige keer dat ik serieus heb overwogen op alya te gaan was onlangs, na de zevende oktober. Ik voelde me zo sterk verbonden met dat land en wilde ook iets dóén. Aan de andere kant, ik heb hier net een nieuw appartement gekocht...Het blijft schipperen.”

— *U vindt het hier ongemakkelijk om te zeggen dat u Joods bent, las ik.*

“Nee, juist andersom. Ik merkte dat het anderen ongemakkelijk maakte als ik het ter sprake bracht. In Amerika spreekt iedereen open over zijn religie of afkomst. Als ik in Amerika zeg dat ik Joods ben, kunnen ze me plaatsen, hier brengt het mensen kennelijk in verlegenheid. Ze kennen vaak geen Joden of ze voelen een zekere vorm van schuld. Als ik zou zeggen dat ik christen ben of boeddhist zou dat misschien makkelijker zijn. Religie blijft kennelijk iets waar mensen hier niet altijd raad mee weten.”

“Het onderwerp juist weghalen bij schreeuwerige protesten.”

In haar colleges wordt als gezegd ook over antisemitisme gesproken. Zij ziet kennis als een belangrijk wapen tegen vooroordelen. “Je weet vaak niet waar je oordelen of vooroordelen vandaan komen en daar proberen mijn collega’s en ik wat aan te doen. We willen studenten leren denken, leren analyseren. In mijn colleges, of het nu over antisemitisme is of Jodendom in het algemeen, hoop ik studenten te bereiken, het met ze te hebben over hun eigen verleden, te onderzoeken waar hun overtuigingen vandaan komen.

Kritisch denken is enorm belangrijk. We hebben het tijdens mijn colleges over het zogenaamde Grote Joodse Wereldcomplot, een verhaal dat nergens op slaat, maar wel de ronde blijft doen. Ik vraag studenten zich te verdiepen in de Protocollen van de Wijzen van Zion en geef ze als opdracht te kijken of ze zulke voorbeelden in het nieuws zien. Hetzelfde doe ik met islamofobie. We analyseren hoe Joden en moslims tot ‘de ander’ worden gemaakt. Tot een bedreiging.”

Deze gesprekken verlopen altijd rustig, vertelt Roitman, er zijn nooit incidenten. De studenten zijn heel geïnteresseerd en willen graag geïnformeerd worden over de geschiedenis en betekenis van verschillende geloven.

Als dit zo goed werkt, zou deze manier, via kennis tot wederzijds begrip komen, niet veel vaker moeten worden gebruikt? Juist nu, in dit gepolariseerde klimaat?

“Ja, eigenlijk wel. Met collega’s van andere faculteiten denken we na, ook in het licht van de situatie in Gaza, om dit soort gesprekken breder te gaan voeren. Het is hier relatief rustig maar er is veel emotie, ook onder Israëlische studenten. Wij willen dialoog, wij willen met elkaar praten en het onderwerp juist weghalen bij schreeuwerige protesten. Dat lijkt ons veel zinvoller.” •

‘Kasjar’ (verbinder) קשר

Fedia Jacobs – *psychiater*

Zeer goed ingevoerd
in joods Nederland

35 jaar ervaring bij het Sinai Centrum

Nu een kleine eigen praktijk

Informatie/aanmelden via:
www.fediajacobs.com

mr L.E. Visserhuis
Joods woonzorgcentrum

Zelfstandig en verzorgd wonen

Mooi kleinschalig woonzorgcentrum in Benoordenhout, Den Haag met ruime appartementen en verpleeggroepen.

Wilt u zelfstandig blijven wonen en indien nodig verpleeghuishuiszorg thuis/thuiszorg inschakelen? Dat kan in onze 36 appartementen. Voor ouderen die niet meer de regie over hun leven kunnen voeren, zijn er psychogeriatrische en somatische verpleegplaatsen in zeven kleinschalige woongroepen. Nog geen zorg nodig? Iedereen is welkom in ons restaurant.

Voor meer informatie: 070 3143800
of de website: www.jbc-visserhuis.nl

Pesach in de mediene

Ontwaak de tradities:

vier Pesach met de medienegroepen

Onze medienegroepen vieren op 24 en 25 april 2024 gezellig met elkaar Pesach! Wij brengen de rijke geschiedenis en tradities van Pesach rechtstreeks naar tafel tijdens onze Pesach-bijeenkomsten. Geniet samen met ons van heerlijke matzes, smaakvolle charoset en andere culinaire hoogstandjes die niet alleen lekker zijn, maar ook voor een gezellige sfeer zorgen. Heeft u zin in lekker eten en inspirerende gesprekken, aarzel dan niet om u aan te melden voor een van onze Pesach-bijeenkomsten. Laat deze kans op een onvergetelijke Pesach-ervaring niet aan u voorbijgaan! Tot snel!

Aanmelden

De medienegroepen bevinden zich op verschillende plekken in Nederland. Bekijk onze agenda op joodswelzijn.nl/activiteiten om een bijeenkomst bij u in de buurt te vinden! Er is een bijdrage verbonden aan het deelnemen aan deze activiteit.

joodswelzijn.nl

Voor iedereen met een Joodse achtergrond en/of partner.

jmw

10x ERGERNISSEN

Dat heb ik weer

Waarom ergert Jan Toff zich toch altijd zo aan van alles?
Omdat het universum hem ook altijd een loer draait.

- 1 Als ik de beker onder een koffieautomaat zet komt de koffie daar nooit precies in terecht, altijd op de rand of ernaast.
- 2 Nietsvermoedend op weg naar een receptie, bleek ik op een zompig zadel te zitten. De rest van de middag had ik last van een natte broek.
- 3 Ik wilde indruk maken op die aantrekkelijke ex-collega en liet haar trots mijn nieuwe iWatch zien. Een gevoel van schaamte overviel mij toen haar oog viel op de app HogeNood. Hierop staat welke openbare toiletten er in de buurt zijn.
- 4 Toen ik thuiskwam zag ik op de kassabon dat ik een product per ongeluk twee keer had gescand terwijl ik er maar één had gekocht. Ik ben niet teruggegaan, ik wilde mij het “ja meneer dat kan iedereen wel zeggen” besparen.
- 5 Bij de kassa vertelde de museummedewerker enthousiast wat er allemaal te zien was bij de speciale tentoonstelling. Eenmaal binnen zag ik al snel dat ik er niets aan vond. Ik durfde niet onmiddellijk weg te gaan omdat ik dat pijnlijk vond tegenover die behulpzame medewerker waar ik weer langs moest.
- 6 Met veel moeite wurmde ik me in het benauwde regenpak. Toen ik buiten kwam was het droog. Als ik na lang wikken en wegen zou besluiten geen regenpak aan te trekken, gaat het altijd binnen twee minuten toch regenen.
- 7 Bij het afrekenen van een fles wijn bij de zelfscan-kassa verscheen de mededeling “Uw leeftijd moet gecheckt worden”. Nadat ik minutenlang op een medewerker moest wachten, kon ik mijn transactie pas voltooien (Ik ben 73 jaar).
- 8 Toen ik in de stromende regen mijn zware vuilniszak in de afvalcontainer wilde gooien, was deze vol en moest ik een eind lopen naar de volgende. Overigens, de gemiddelde Amsterdammer doet dat niet en pleurt die zak dan tegen de volle container aan.
- 9 Bij het eten van de salade met zogenaamde pitloze olijven beet ik op een olijf waar tóch een pit in bleek te zitten.
- 10 Ik had me zo verheugd op het diner in dat heerlijke restaurant, was alleen de tafel pal bij de kapstok en naast het toilet nog beschikbaar. •

FOTO'S: PATRICK STERNFELD

“Hun menselijkheid weer teruggeven”

Nationaal Holocaustmuseum vol verhalen

TEKST RICCO BRENTJENS EN FERRY BIEDERMANN FOTO'S VIA HET JCK

Het lijkt ondenkbaar, maar de Holocaust blijft controversieel, bijna tachtig jaar na het eind van de Tweede Wereldoorlog. Van ontkenning en soms schokkend gebrek aan kennis, tot strubbelingen over Holocausteducatie of gevoeligheid rond conflicten, zoals in Gaza, de discussies laaien vaak hoog op. Te midden van dat alles is er nu een doorwrocht Nationaal Holocaustmuseum in het Joods Cultureel Kwartier (JCK) in Amsterdam dat een grote rol moet gaan spelen in het overbrengen van het verhaal.

Kartonnen lijstje met pasfoto's van een anoniem gezin, met potlood geschreven tekst "vergeet ons niet!"

uit Nederland zijn weggevoerd en vermoord. Ongeveer 75 procent van de voor de oorlog in Nederland aanwezige Joden werd gedood, het hoogste percentage in West-Europa.

Het verhaal wordt in grote mate verteld door het te hebben over de betrokkenen, deels ook de daders, maar vooral de vervolgd. “We kiezen ervoor om de mensen van wie hun menselijkheid is ontnomen, door in te zoomen op die individuele levens, hun menselijkheid weer terug te geven,” zegt Schrijver.

“**D**it is een museum dat volledig gaat over wat er gebeurt als je andere mensen ontmenselijkt,” zegt Emile Schrijver, algemeen directeur van het JCK. De nadruk van het museum dat in maart de deuren opende, ligt heel sterk op de Jodenvervolging in Nederland. De tentoonstelling op de twee bovenste verdiepingen van het gebouw geeft een krachtig en zelfs beklemmend beeld van hoe het net zich steeds meer sloot rond Joden, Roma en Sinti waarvan 102.000

Dat gebeurt vooral aan de hand van foto's en authentieke objecten, vergezeld van teksten die vaak eindigen met “In Auschwitz vermoord”. Ook kunnen bezoekers een audiotour nemen en is er veel beeld, ook bewegend en soms gruwelijk, over antisemitisme, anti-Joodse maatregelen en het Joods leven voor, tijdens en in de vaak ook moeilijke periode na de oorlog. Een van de belangrijke hulpmiddelen om de bezoeker met de levens van de vervolgd mensen te verbinden zijn “vergeet-me-nietjes”, installaties door de tentoonstelling heen die een object tonen met een individueel verhaal. Zoals bijvoorbeeld het verzilverde poederdoosje van Chaja Borzykowski. Door de anti-Joodse maatregelen werd Chaja ontslagen. Haar collega's vonden het gedwongen ontslag vreselijk en gaven haar als afscheidscadeau een verzilverd poederdoosje. Chaja werd gearresteerd en daarna vergast in Sobibor.

Keuzes

Bij het opzetten van zo'n groot en veelomvattend museum zijn uiteraard keuzes gemaakt. Dat het Nationale Holocaustmuseum zich richt op de Nederlandse ervaring ligt voor de hand en de focus op individuele verhalen past in de hedendaagse manier van geschiedenis presenteren. Andere keuzes zijn deels ingegeven door de plek waar het nieuwe museum zich bevindt: in de voormalige Hervormde Kweekschool waar ongeveer zeshonderd kinderen uit de ernaast gelegen Joodse crèche werden gered en de onderduik in gestuurd.

“Het feit dat we in deze gebouwen zitten, voegt waarde toe aan het Holocaustmuseum.”

is, gezien de zeker vroeger in Nederland heersende tendens om verzet en onderduik een relatief prominente plaats te geven in de vaderlandse geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog, antwoordt Schrijver ontkenkend. “Het feit dat we in deze gebouwen zitten, dat je het op de originele plekken doet, voegt waarde toe aan het Holocaustmuseum.” Hij benadrukt dat het museum ook gezien moet worden in combinatie met de Hollandsche Schouwburg aan de overkant van de Plantage Middenlaan, van waaruit tienduizenden mensen werden gedeporteerd.

Moordmachine

Wat er met de mensen gebeurde na deportatie, hoe ze opgeslokt werden in de massale moordmachine op industriële schaal van de nazi's, een centraal thema in veel andere Holocaustmusea, wordt in het Nationaal Holocaustmuseum op een andere manier benaderd. Er is tekst en vertelling over de kampen, maar minder beeld dan in sommige gelijksoortige musea. Er worden vooral verhalen verteld over de mensen die erin verdwenen, onder meer aan de hand van voorwerpen. Verder zijn er gruwelijke beelden van na de bevrijding.

“Die industrialisering van het moordproces, als je alle lagen van de tentoonstelling meeneemt, zit die er wel degelijk in. Maar we hebben geen foto van een gaskamer in Auschwitz waar je naar een lege ruimte kijkt en je je nog steeds niets kan voorstellen,” zegt Schrijver. De keuze om een ander soort museum te maken, is bewust genomen, zegt hij.

De tentoonstelling is zorgvuldig gemaakt en er is veel onderzoek gedaan naar wat het meest effectief en educatief zou zijn om de geschiedenis van de Holocaust over te brengen, vertellen Schrijver en projectleider Annemiek Gringold. “We hebben in aanloop naar dit museum een pilot gedraaid en

focusgroepen gevraagd naar hun mening over gebruik van expliciete foto's en beeldmateriaal van de massale moord. Het publiek vindt dat het Holocaustmuseum deze beelden moet tonen, maar ook zorgvuldig een keuze moet maken. Grote aantallen gruwelijke beelden die vergelijkbare situaties tonen is volgens dit publieksonderzoek niet goed,” concludeert Gringold.

Entree Nationaal Holocaust-museum,
Foto: Stefan Müller

De begane grond van het museum, na de receptie, is gewijd aan het lot van de kinderen uit de crèche. Daarvan werden de meesten gedood, maar er is dus dus ook aandacht voor het verzet en de moedige redding, inclusief een nieuw dankteken in een patio. Op de vraag of dat problematisch

De Hervormde Kweekschool vroeger. Foto: via het JCK

Inspringen op Holocausteducatie

Het is in Nederland slecht gesteld met de kennis over de Holocaust, vooral onder jongeren, concludeerde een, niet onomstreden, onderzoek van de Claims Conference vorig jaar. Nederland zou het slechtst scoren onder de West-Europese landen. Onderwijs is een belangrijke pijler voor het JCK en zeker voor het nieuwe Holocaustmuseum, waarvoor op maat gemaakte onderwijsprogramma's zijn ontwikkeld, vertelt Julia Sarbo, specialist Holocausteducatie bij het JCK. Het museum heeft samen met de Hollandsche Schouwburg drie educatieve ruimtes waar klassen worden ontvangen.

De onderwijsprogramma's zijn aangepast aan de verschillende leeftijden en onderwijsniveaus en sluiten aan bij de verschillende curricula. Groep 7 en 8 van de basisschool bezoeken alleen de Hollandsche Schouwburg en de begane grond van het nieuwe museum, met de geschiedenis van de redding uit de crèche. Volgens Sarbo is er bewust voor gekozen om ze niet te confronteren met “de heftigheid van de Sjoa en de gruwelijke beelden”. Ook leren ze twee kinderen kennen, eentje gered uit de crèche en de ander vermoord in Sobibor.

Verder wordt er qua niveau onderscheid gemaakt in de programma's voor het voortgezet onderwijs. Vmbo-klassen gaan veel met elkaar in gesprek en bouwen zelf, in de educatieve ruimte, een kunstwerk voor vermoorde Joodse leerlingen van een basisschool. Hun focus ligt op burgerschapsvraagstukken en zij behandelen welke impact de Sjoa heeft gehad op individuele mensenlevens. Net als groep 7 en 8 brengen zij alleen een bezoek aan de Hollandse Schouwburg en de begane grond van het Nationaal Holocaustmuseum.

Havo- en vwo-klassen (leerlingen van dertien jaar en ouder) gaan wel naar de meer confronterende permanente tentoonstelling omdat “zij naar verwachting de gruwelijke

beelden emotioneel beter aankunnen”. Met behulp van tablets onderzoeken ze verschillende thema's zoals de anti-Joodse maatregelen, onderduik en wat er gebeurde in de concentratiekampen. Mbo-studenten richten zich daarentegen op de mensen die de redding uit de crèche mogelijk maakten en onderzoeken hun perspectief. Net als bij vmbo-klassen ligt ook hier de nadruk op burgerschapsthema's, wel kijken ze meer naar hun eigen perspectief als jongvolwassenen.

“Aanvragen van scholen om het nieuwe Nationaal Holocaustmuseum te bezoeken.”

Het JCK doet ook aan Holocausteducatie buiten het nieuwe museum. Talkshow in de klas is voor klassen waar het lastig is om over de Sjoa en antisemitisme te praten. Een medewerker van het JCK bezoekt de klas en verkent samen met hen wat er speelt.

“Vaak voelen leerlingen een diepere laag van onrecht en onbegrip rondom het bespreken van het Midden-Oosten conflict, of hebben ze zelf discriminatie meegemaakt. Het is daarom ons doel om leerlingen te helpen begrijpen hoe hun gevoelens en gedachten over ongelijkheid in Nederland verband houden met de Sjoa, Joden en Israël”, aldus Sarbo.

Aan de andere kant ziet het JCK dat er een heleboel scholen zijn waar Holocausteducatie niet tot ingewikkelde discussies in de klas leidt. Er liggen al aanvragen van scholen die het nieuwe Nationaal Holocaustmuseum graag willen bezoeken. •

DE LEEGTE OMARMEN
Joanne Nihom
In gesprek over ongewenst
kinderloos zijn.
272 blz. Prijs: € 24,99
ISBN 978 949 3198 52 4
Ook verkrijgbaar als e-book.

...Ongewenst kinderloos zijn is iets wat je niet in de hand hebt, waarbij elk woord ontoereikend lijkt te zijn, elke zin tekortschiet...

Hoe vind je beelden die de gedachten, de radeloosheid, de machteloosheid en ook het mooie weergeven...

In *De Leegte Omarmen* spreekt Joanne Nihom met een veelheid aan mensen over ongewenst kinderloos zijn. Door deze gesprekken komt zij steeds dichterbij haar eigen pijn. Tussen de interviews door zijn er Joannes dagboekfragmenten.

zilt MENS
VERBINDING
OMGEVING
WWW.UITGEVERIJZILT.NL

maandag 6 mei 2024 – Amsterdam

Herdenking Jom Hasjoa

Wilt u uw dierbaren in Joods gezelschap herdenken? Dit kunt u doen onder begeleiding van JMW door hun naam te noemen, een foto te laten zien, een gedicht voor te dragen of op een andere manier een herinnering te delen. Ook kunt u ervoor kiezen een steen met naam te laten schrijven, die u vervolgens bij het Namenmonument kunt plaatsen. Na afloop is er een optie tot gezamenlijke lunch.

Deze herdenking vindt normaal gesproken op 4 mei plaats. Dit jaar valt het echter samen met sjabbat. Daarom herdenken wij samen op 6 mei, tegelijk met Jom Hasjoa.

Aanmelden

Aanmelden kan via activiteiten@joodswelzijn.nl of door te bellen naar **088-1652200**. De kosten voor de lunch bedragen €17,50 p.p. Eet u niet mee? Dan zijn er geen kosten aan verbonden.

joodswelzijn.nl

Voor iedereen met een Joodse achtergrond en/of partner.

Het ontstaan van Amoz Oz

Weerspiegeling van Palestina/Israël

TEKST KARIEN ANSTADT

Sommige boeken zijn het waard om te herlezen. De autobiografische roman: *Een verhaal van liefde en duisternis* van de Israëliische schrijver Amos Oz is daar een van: een meesterwerk over een familie, een daarbinnen opgroeïend jongetje en tegelijkertijd een geschiedenis van Palestina/Israël. Een *coming-of-age* roman, schitterend vertaald naar het Nederlands door literair vertaalster Hilde Pach.

Amos Oz (1939 – 2018), geboren als Amos Klausner in Jeruzalem, was enig kind van Fanja Mussman en Arjee Klausner. Hij groeide, zowel letterlijk als figuurlijk, op tussen de boeken – de kleine kelderwoning van het erudiete echtpaar was ermee volgestouwd. De liefde voor lezen en schrijven erfde hij als het ware van zijn ouders.

Amos Oz werd een van de grootste schrijvers van Israël en kreeg ook internationaal erkenning en diverse prijzen. Van zijn hand verschenen onder andere de romans: *Mijn Michaël*, *Black box*, *Een vrouw kennen*, *Noem het nog geen nacht*, *Dezelfde zee*, *De derde toestand* en *Panther in de kelder*. Oz ontwikkelde zich tot vooraanstaand vredesactivist en bepleitte de tweestatenoplossing in diverse essays.

Een verhaal van liefde en duisternis

In een sterk beeldende stijl brengt Amos Oz de wereld, het Palestina/Israël waarin hij opgroeide, tot leven. Hij brengt je naar de belevingswereld van de kleine, intelligente, nieuwsgierige Amos, een jongetje boordevol fantasie en creativiteit. Ook een jongetje dat door zijn opvoeding doordrenkt wordt met zionisme en dan speciaal het revisionistisch zionisme van Zeëv Jabotinski.

Amos Oz, foto Bernard Gotfryd

Bij de voorbeelden die Oz geeft is de humor nooit ver weg: “Er gold bij ons een ijzeren wet dat er niets in het buitenland gekocht mocht worden dat ook in het land verkrijgbaar was, maar was Arabische kaas uit het aangrenzende dorp, Lifta, nu een buitenlands of een binnenlands product? Ingewikkeld. Weliswaar was de Arabische kaas een tikkeltje goedkoper. Maar als je Arabische kaas kocht, dan pleegde je daarmee toch een beetje verraad aan het zionisme: ergens daar in een kibboets of in een mosjave, in het dal van Jizreël of de bergen van Galilea, zat een uitgeput pioniersmeisje, dat misschien met tranen in haar ogen deze Hebreeuwse kaas voor ons had ingepakt, hoe zouden we haar in de steek kunnen laten door vreemde kaas te kopen”. En zo gaat het nog een hele tijd door met argumenten voor en tegen.

Tussen diaspora en zionisme

De ouders van Amos staan met één been in Europa en het andere in Palestina. Beiden groeiden op in Oost-Europa, zij in het stadje Rovno, nu het Oekraïense Rivne, hij in Odessa en het toenmalige Wilna, nu Vilnius. Afkomstig uit zionistisch georiënteerde gezinnen leerden zij al op jonge leeftijd Hebreeuws. Goed opgeleide mensen: de moeder heeft geschiedenis en filosofie gestudeerd, spreekt vijf talen en leest er zeven of acht, de vader heeft een kandidaats letterkunde, spreekt elf talen en leest zestien. Begin jaren dertig, ze waren toen rond de twintig jaar, emigreren ze, vooral door het steeds maar toenemende antisemitisme, naar Palestina, waar ze elkaar ontmoeten.

“Ze waren allebei rechtstreeks uit de negentiende eeuw in Jeruzalem terechtgekomen”

Hun romantische verwachtingen stuiten op een realiteit die anders is. In het Palestina van 1930 wacht ze een sober leven in een eenvoudig tweekamerwoningje. Hun hoge opleiding kunnen ze niet omzetten in een passende baan. Er is daar een overschot aan geëmigreerde geleerden. Oz: “Ze waren allebei rechtstreeks uit de negentiende eeuw in Jeruzalem terechtgekomen.” De eeuw van de romantiek, van de dromen en het nationalisme. Palestina! Eindelijk hoefden ze geen verschoppelingen meer te zijn. Hun zoon zal een vrije, trotse man worden, zonder minderwaardigheidsgevoelens. Hij zal uitsluitend Hebreeuws spreken. Maar met elkaar spreken de ouders Russisch, Pools en Jiddisch. Tegelijkertijd zenden ze ook indirect de boodschap uit dat Europa beschaving is, met zijn literatuur en zijn architectuur. “Europa was voor hen het verboden beloofde land.”

In een sfeer van onderdrukte nostalgie en hoop op een betere toekomst groeit Amos op. De negentiende-eeuwse romantiek neemt bij de ouders verschillende vormen aan: bij de vader is die nationalistisch en strijdlustig, en bij de moeder ligt het accent op de melancholie en de eenzaamheid van de mens. Al hun niet vervulde wensen en ambities worden nu op de jonge Amos geprojecteerd. Zijn vader, een geleerde, overstelpt zijn intelligente zoon constant met kennis op het gebied van taal, zijn moeder vertelt hem bizarre volksverhalen en legendes. Instructies en controle zijn niet van de lucht: doet hij wel goed zijn best op school, is zijn huiswerk al af? Beleefd zijn tegen meneer en mevrouw Abramski hoor, gedraag je netjes! Hij is hun oogappel, hun hoop. Amos raakt wat over het paard getild door al deze aandacht maar dreigt, naarmate hij ouder wordt, ook onder de last hiervan te bezwijken.

Getekend door de moeder

De dood van zijn moeder is geleidelijk, niet plotseling. Voor Amos is dit het trauma van zijn leven wat bij stukjes en beetjes, maar toch als een rode draad, door zijn boek loopt. Haar overlijden in 1952 wordt voorafgegaan door een zware depressie, gepaard gaande met ernstige slapeloosheid.

Met terugwerkende kracht probeert hij er grip op te krijgen. Was het haar onvermogen om te integreren in het nieuwe land? Was het een in haar ogen uitzichtloos armetierig bestaan? Was het haar teleurstellende huwelijk? Waarschijnlijk een combinatie van dit alles. De artsen konden in die tijd niet meer doen dan slaappillen geven.

Na de dood van zijn moeder, die onbespreekbaar is tussen vader en zoon, zint Amos op een vlucht. Hij wil zich bevrijden van alle ondergane druk en ballast van het verleden. Ja, hij wil die vrije, sterke Israëliëse man worden, zonder nostalgie, en vooruitkijken, hij wil naar de kibboets!

“Niet eendimensionaal, maar schilderachtig en pluriform.”

Na veel tegenstribbelen geeft zijn vader, die voor hem een toekomst als geleerde ziet en als revisionistisch zionist niets van het socialisme van de kibboets moet hebben, tenslotte toe en Amos vertrekt op 15-jarige leeftijd naar kibboets Choelda, ver weg van zijn ouderlijk huis. Daar, in Choelda, verbreedt hij zijn horizon, komt met andere vormen van zionisme en andere politieke denkbeelden in aanraking. In Choelda wordt hij volwassen.

Een verhaal van liefde en duisternis is verweven met de geschiedenis van Palestina/Israël tijdens die beladen twintigste eeuw. Met hoogte- en dieptepunten. Een geschiedenis van mensen en groepen, niet eendimensionaal, maar schilderachtig en pluriform. •

Philip Mechanicus, stem uit Westerbork

“Ik ben niet fout, zij zijn fout”.

TEKST EN FOTO CAROLE MAYKELS

Het publiek laat zich door de eerste sneeuw en de ijzige kou niet weerhouden en komt in groten getale af op een voorstelling over Philip Mechanicus (1889-1944). Onder de titel *Wachten op Transport* geeft zijn kleindochter, zangeres en violiste Elisabeth Oets, een schets van zijn leven. Ditmaal in de zaal van de Stadtbücherei in de Duitse grensstad Gronau. Voornamelijk Nederlanders, een enkele Duitser.

De voorstelling wordt omlijst door muziek van de Tsjechisch-Joodse componiste Ilse Weber, die in Theresienstadt werd omgebracht. Mechanicus, befaamd vooroorlogs journalist en schrijver van een dagboek in Westerbork dat prangend inzicht geeft in het leven daar, werd in Auschwitz vermoord.

Oets vertelt zijn verhaal met naast haar op een tafeltje het dagboek *In Depot* en andere publicaties van Mechanicus. Ze toont foto's van haar grootvader, van zijn dierbaren en we krijgen een indruk van zijn vele reizen.

Straatarme jeugd

Haar opa vertelt ze, werd geboren in Amsterdam in een straatarm gezin waarvan de vader na enige tijd uit beeld verdween en zijn vrouw met acht zoons liet zitten. Niet bepaald een kansrijke start.

Philips moeder, in Londen geboren, had een Nederlandse moeder en een Engelse vader. Van haar leerden de jongens Engels en van haar hebben ze hun leeshonger geërfd. Alle kinderen waren zeer gevat. Philip heeft zijn journalistieke vaardigheden beslist aan zijn moeder te danken.

Doorleren na de lagere school zat er voor de pientere Philip niet in, maar het schoolhoofd bezorgde de talentvolle jongen een baantje op de expeditieafdeling van het socialistische dagblad *Het Volk*. Zo raakte hij onder invloed van de SDAP steeds verder vervreemd van zijn traditionele Joodse achtergrond. De volksverheffing die de SDAP voorstond, was beslist aan de jonge leergierige knaap besteed en met ijzeren zelfdiscipline werkte hij zich binnen de kortste keren omhoog. Op zijn zeventiende was hij jongste verslaggever.

De wereld over

De dienstplicht doorkruiste zijn ambities en toen hij een aanbod kreeg om voor het dagblad *Sumatra-Post* te gaan

Philip Mechanicus

werken, besloot hij naar Nederlands-Indië te vertrekken. Drie jaar later trouwde hij met de handschoen, op afstand, met Esther Wessel, op wie hij ruim voor zijn vertrek naar Indië verliefd was geworden.

Rond de komst van dochter Rita kreeg Mechanicus ernstige tyfus waarvan hij traag herstelde. Daarna leek hij veranderd: lichtgeraakt en depressief.

Presentatie
Elisabeth
Oets in
Gronau

In 1919 keerde het gezin terug naar Nederland en diende zich een tweede dochter, Juul, aan. Een baan als redacteur Buitenland bij het Algemeen Handelsblad leek nu meer bij hem te passen. Dat lukte en hij zou er uiteindelijk 21 jaar blijven.

Zijn eerste huwelijk was inmiddels gestrand. Hij hertrouwde met de niet-Joodse Annie Jonkman en kreeg met haar zijn derde dochter, Ruth. Ook dit huwelijk hield niet lang stand. Kort na de scheiding vertrok Mechanicus naar de Sovjet-Unie voor een studiereis van een maand. Tussen neus en lippen door had hij zichzelf gedegen kennis van het Russisch bijgebracht. Er volgden nog drie

reizen. Daarna werd hem vanwege zijn kritische houding een visum geweigerd.

Intussen had hij, mede door de ontwikkelingen in Nazi-Duitsland, zijn oog al op Palestina laten vallen. Hij doorkruiste dit land en had contacten in allerlei geledingen. Wat hij daarover schreef, is met de kennis van nu bepaald visionair te noemen.

Het gevaar niet uit de weg

In 1936 werd Mechanicus benoemd tot chef van de redactie Buitenland. Intussen had hij de pianiste Olga Moskowsky leren kennen, bij wie hij al snel introk. Zij kon

het uitstekend vinden met zijn drie dochters, vooral met Juul, de moeder van Elisabeth Oets.

Met zijn scherpe intuïtie had hij zijn bezorgdheid over de politieke ontwikkelingen in Duitsland al herhaaldelijk verwoord. Bij het uitbreken van de oorlog was hij met Juul en Olga in Zwitserland. Geen moment overwoog hij in dat neutrale land te blijven. In de verduisterde trein terug naar Nederland schreef hij reeds zijn eerste commentaar. Na de Duitse inval kon Mechanicus onder pseudoniem nog tot halverwege 1941 blijven schrijven, al moest hij zich beperken tot neutrale, niet-politiek getinte artikelen. Na de aanstelling door de Duitsers van een *Verwalter* volgde het ontslag van alle Joodse werknemers.

“Een louter feitelijk verslag van het kampleven.”

Mechanicus voelde zich in hoge mate verantwoordelijk voor zijn familie, zijn voormalige echtgenotes en zijn drie dochters. Hij zette alles in het werk om valse persoonsbewijzen en onderduikadressen voor zijn naasten te regelen.

Rita en Juul doken onder bij een goede vriendin van hun vader, die een apotheek in Nijmegen bezat. Philip zelf vond het niet nodig om onder te duiken: “Ik ben niet fout, zij zijn fout”. En misschien meende hij dat het voor hem om verschillende redenen zo’n vaart niet zou lopen. Op 27 september 1942 werd hij gearresteerd nadat hij verraden werd toen hij zonder zichtbare Jodenster in de Van Woustraat liep.

Hij belandde al gauw als strafgevangene in kamp Amersfoort, waar zijn handen, onontbeerlijk bij zijn werk, zwaar werden verminkt. Daarna volgde kamp Westerbork. Mechanicus was er bij aankomst aldaar zo slecht aan toe dat hij onmiddellijk in de ziekenbarak werd opgenomen. Hij wist het verblijf daar met behulp van de kamparts heel lang te rekken en begon, zodra hij weer enigszins kon schrijven, een dagboek dat in dertien schriftjes bewaard is gebleven. De eerste twee ontbreken en zijn nooit teruggevonden. Alle bewaard gebleven schriftjes wist hij het kamp uit te laten smokkelen. Opvallend is dat het – hoewel in de ik-vorm geschreven – een louter feitelijk verslag is van het kampleven. Hij was zich terdege bewust van de historische waarde van een dergelijke verslaggeving die in schril contrast staat tot de warme, zorgzame brieven aan zijn dierbaren.

Uiteindelijk moest ook hij op 15 maart 1944 op transport naar Bergen-Belsen. Vandaar uit werd hij op 9 oktober 1944 naar Auschwitz gedeporteerd, waar hij onmiddellijk werd doodgeschoten.

Schaduw van de oorlog

Elisabeth Oets vertelt mij naderhand bij haar thuis in Enschede dat haar moeder Juul niet over de oorlog sprak. Haar verhalen over de warme banden in de familie eindigden steevast vóór het begin van de oorlog.

Volgens haar moeder was het raadzaam haar Joodse identiteit zo veel mogelijk verborgen te houden. In een doosje bewaart Elisabeth een door haar aangeschafte Davidster aan een kettinkje, nooit gedragen, omdat moeder daar zo heftig op reageerde. En voor haar vioolleraar – zelf Joods – hield zij haar identiteit verborgen.

Opa had een boek geschreven, het stond in de kast, maar moeder adviseerde haar te wachten met het lezen ervan, ze zou er alleen maar droevig van worden. De eerste keer dat zij het las, liet Elisabeth de inhoud niet toe. Emoties voelde ze pas bij herlezing.

“Waartoe uitsluiting, pestgedrag en discriminatie van bevolkingsgroepen kunnen leiden.”

In de jaren '80 verzocht het Herinneringscentrum Kamp Westerbork de zussen Mechanicus om medewerking aan een tentoonstelling en boek over hun vader. Rita en Ruth wisten Juul te overtuigen. Dit project werkte helend: zij kreeg meer vertrouwen in haar omgeving.

Elisabeth beheert sinds de dood van Ruth de literaire nalatenschap van haar grootvader. Op aandringen van de pianiste met wie zij samenwerkt, is zij uiteindelijk voor haar vrouwenclub een lezing over haar opa gaan geven. De verhalen van haar moeder, de biografie over Mechanicus, Buigen onder de storm en de bewaard gebleven brieven van haar opa zijn haar bronnen, want In Depot biedt nauwelijks informatie op het persoonlijke vlak. Die lezing zorgde bij haar voor een doorbraak. Eindelijk durfde zij voor haar Joods-zijn uit te komen. Naast voorstellingen voor volwassenen geeft zij nu ook gastlessen op scholen. Daarbij zoekt zij de verbinding met het heden en benadrukt waartoe uitsluiting, pestgedrag en discriminatie van bevolkingsgroepen kunnen leiden. Voor de oplettende toehoorder klinkt echter evenzeer de bewondering door voor haar gedreven, erudiete opa met dat warme hart voor zijn dierbaren. •

Huilen om je tegenstander

TEKST ASJER WATERMAN

Wanneer ik voor het eerst bij iemand thuis kom, kan ik de verleiding nooit weerstaan om in de boekenkast te gluren. Soms valt er uit de selectie heel wat af te leiden over de persoon. Niet alleen vanwege de soorten boeken die er staan (zo vermoed ik dat er bij u wellicht een Haggada in de kast staat...) maar ook bijvoorbeeld door hoe ze eruitzien, hoe ze zijn geordend, of andere sporen van hoe er met die boeken is omgegaan door de eigenaar.

Even terug naar die Haggada, het is immers Pesach. Die Haggada is om meerdere redenen een bijzonder boek, maar misschien nog wel het meest omdat het een van de meest gebruikte boeken in Joodse boekenkasten is. Zelfs Joden die niet heel veel met hun Jodendom doen in het dagelijks leven vieren vaak wel Pesach, en als je Pesach viert heb je een Haggada nodig. Daar staat namelijk het script van de avond in, waarbij we een *re-enactment* doen van het exodusverhaal en een tijdreis maken van Egyptische slavernij naar vrijheid.

Wanneer je die Haggada openslaat, dan kan je zien of deze gebruikt is. Het overkwam mij een keer tijdens mijn werk in de bibliotheek Ets Haim dat ik een Haggada opensloeg en er een stuk matze in bleek te zitten. Mijn hersenen sloegen direct op hol: hoe komt deze matze hier terecht? Is het vergeten door de vorige eigenaar, verstopt door een kind dat geen matze lust, of misschien was het een afikoman die nooit is gevonden? Hoe het ook zij, deze Haggada was duidelijk gebruikt tijdens een seder. De meeste Haggadot zullen geen stukje matze hebben, maar andere gebruikssporen zal je in bijna elke

Haggada tegenkomen. Sla maar eens de pagina open waar de tien plagen worden genoemd. Tijdens de seder is het gebruikelijk om tijdens het noemen van de plagen bij elke plaag een druppel wijn met een vinger uit het glas op een servet of het tafelkleed te spetteren waarbij de druppel vaak in de Haggada belandt.

“Je verheugen om het leed van je tegenstander is misplaatst.”

Een van de verklaringen van deze traditie is dat de druppels als het ware tranen zijn voor de Egyptenaren. Die tien plagen gingen van kwaad tot erger, met als laatste plaag de dood van alle eerstgeborenen van de

Egyptenaren. Niet alleen de eerstgeborene van Farao – die immers de sleutelfiguur was die overtuigd moest worden om de Joden te laten gaan – maar alle eerstgeborenen van heel Egypte werden gedood. Dat is niet niks als je er even bij stilstaat. Stel je voor dat je die nacht door een Egyptische stad zou hebben gelopen en tijdens de ochtendschemer het oorverdovende geschreeuw zou hebben gehoord van de ouders die hun eerstgeborenen dood in hun bed aantreffen. De rillingen lopen je over het lijf.

De traditie leert dat we op dit punt van de seder even stilstaan bij dat leed. Ja, de plagen waren een onderdeel van de bevrijding van het Joodse volk. Maar de tranen die dat heeft gekost bij de Egyptenaren, bij onze onderdrukkers, krijgen ook een plek in de jaarlijkse hervertelling van het verhaal. Er is een bekende Midrasj in het Talmuedtractaat Sanhedrin die vertelt dat, toen de Israëlieten eenmaal veilig aan de andere kant van de Rode Zee waren aangekomen en Farao's leger daarin verdronk, de engelen van God uitbundig begonnen te zingen. Waarop God woedend tegen hen zei: hoe durven jullie te zingen wanneer mijn schepping aan het verdrinken is in de zee?

De boodschap is duidelijk: feestvieren om de ondergang van je tegenstander is ongepast, je verheugen om het leed van je tegenstander misplaatst. Het is een idee dat mij deze Pesach niet los zal laten. Chag same'ach. •

Middeleeuwse Haggadah uit Duitsland

Curaçao en Madurodam

Vier generaties Maduro

TEKST MARIANNE FUCHS FOTO'S VIA HET MUSEUM

Entrepreneurs, verzamelaars en oorlogshelden, de Sefardisch-Joodse Maduro's hebben diepe wortels op Curaçao. Hun vroegere plantagehuis, nu museum en bibliotheek, vertelt het verhaal van de eertijdse bewoners. Dat loopt parallel met de sociaaleconomische geschiedenis van Curaçao en het Caribisch gebied.

Bij binnenkomst in het museum staat Thamara Moreno Vervuurt, directeur en conservator, aan een antieke opwindbare grammofoon te draaien. Ze zet een plaat op van Maurice Chevalier, die een compositie zingt van Charles Maduro. De stemming zit er meteen in.

Mongui als jongeman

We gaan zitten aan de mahoniehouten tafel in de 'sala' (woonkamer) van de familie Maduro. Een historische tafel, want aan deze tafel werd in 1954 overleg gepleegd over het Statuut voor het Koninkrijk dat de toenmalige Nederlandse koloniën, de zes Caribische eilanden en Suriname, formeel een gelijkwaardige status gaf.

We zijn omringd door gepolitoerde, goed onderhouden mahoniehouten Curaçaose

meubels, grote portretten van de familie aan de muur, een vleugelpiano, porseleinen vazen en andere memorabilia. Dit voormalige plantagehuis, gebouwd in 1735, met de naam Rooi Catootje, staat in een bosachtige omgeving net buiten Willemstad en is sinds 1853 het (weekend)huis van de Levy Maduro's.

In het museum is het verhaal van vier generaties van deze familie te bezichtigen. Ze hebben allen een cruciale rol gespeeld in de geschiedenis van Curaçao; op sociaal, en zeker op economisch gebied.

Vier generaties

Grondlegger was Salomon Elias Levi Maduro (1814-1883), bijgenaamd Monchi. Hij begon zijn eerste zaak op drieëntwintigjarige leeftijd met vijfduizend gulden geleend geld. Hij importeerde stro, meel, hoeden, sigaren, likeur en chique zakdoeken. De zaken liepen zo goed, dat hij twee vrachtschepen kocht en de handel uitbreidde.

In 1853 kocht hij het landhuis voor z'n vrouw, Rebecca Curiel, inclusief de inboedel, waaronder dertien tot slaaf gemaakten; vier vrouwelijke voor de huishouding en negen voor het onderhoud van de plantage. Van zijn zeven kinderen gingen de twee oudste zonen in de handel. Zij hebben het bedrijf Maduro & Sons verder ontwikkeld tot een ware multinational die tot op de dag van vandaag nog steeds in bedrijf is.

Van die tweede generatie was het Emanuel Salomon (1861-1932), bijgenaamd Manchi, een jongere zoon van Monchi, die het management van de plantage overnam. Toen zijn broer Ephraïm op jonge leeftijd overleed, nam hij ook de zorg op zich voor diens zoon, bijgenaamd Mongui.

Als derde generatie Maduro was Mongui, Salomon Abraham Levy (1891-1967), niet alleen bankier bij de befaamde Maduro & Curiel's bank. Hij was ook verwoed verzamelaar van Antilliana en Judaïca. Topografische kaarten, boeken, munten, uitnodigingen van bnei mitswa, concertaankondigingen, programmaboekjes en allerlei krantenknipsels. Ook was hij voorzitter van de synagoge. Voor de Tweede Wereldoorlog waren de Maduro's de grootste werkgever op Curaçao, actief in de kolenhandel, scheepswerven, olie-import, reisbureaus, watervoorziening op schepen, agent van zevenhonderd scheeps- en cruiselijnen. De Maduro-vrouwen deden niet alleen aan liefdadigheidswerk maar waren ook bezig met het verfraaien van de stad. Zo zorgden ze ervoor dat er in het centrum een plein met parkje werd aangelegd, het Wilhelmina Plein.

De vierde generatie wordt vertegenwoordigd door Mongui's dochter, Ena Dankmeijer-Maduro (1920-2016). Toen in 1940 de oorlog uitbrak was Ena twintig. Als vrijwilligster ging ze als code-officier werken op kantoor bij de algemeen militair commandant. Daar leerde ze haar man kennen, de Nederlands-Indische Emile Dankmeijer, luitenant in de Koninklijke Marine.

Tijdens de oorlog confisqueerde hij acht Duitse vrachtschepen waarvoor hij een Koninklijke onderscheiding

Ena Dankmeijer-Maduro met prinses Beatrix in 2010, foto: via het museum

heeft ontvangen. Het koninklijk huis was overigens een graag geziene gast bij de familie.

“Curaçaoënaars zijn wat ontkennend als het om de slavernij gaat.”

Een andere oorlogsheld in de familie is Ena's neef George Maduro, die in Leiden studeerde toen de oorlog uitbrak, als luitenant diende en onderscheiden werd voor zijn acties. Hij sloot zich aan bij het verzet en stierf in 1945 in Dachau. Zijn Curaçaoëse ouders wilden als eerbetoon een monument voor hem oprichten; dit werd gerealiseerd met de miniatuurstad Madurodom in Den Haag. Ena was dé persoon achter de oprichting van de S.A.L. Mongui Maduro bibliotheek ter nagedachtenis aan haar vader. Toen het landhuis niet langer geschikt was om het literaire erfgoed te bewaren, werd er een nieuw modern gebouw ontworpen om de enorme collectie aan Judaïca en boeken over de Antilliaanse cultuur professioneler te bewaren. Het nieuwe gebouw staat naast Rooi Catoetje en werd in 2010 als het Ena Dankmeijer- Maduro paviljoen geopend.

Erfgoed en slavernij

De directeur van de bibliotheek, Lianne Leonora, leidt me rond in dit ruimtelijke, hypermoderne gebouw. Ze laat me het oudste boek zien over de Joodse gebruiken uit 1692, en vertelt over de Joodse archieven die de bibliotheek beheert. Die zijn van de Sefardisch Joodse Congregatie en lopen van 1711 tot 2007.

Na de afschaffing van de slavernij in 1863 mochten de tot slaaf gemaakten een achternaam kiezen, vertelt ze. “Tijdens de slavernij had je geen achternaam, je was bezit. Sommigen kozen de naam van hun voormalige eigenaar.” De naam Maduro is nu een veel voorkomende naam in alle lagen van de bevolking. “Curaçaoënaars zijn wat ontkennend als het om de slavernij gaat,” zegt Lianne. “Dat heeft alles met het onderwijs te maken. Wees zo wit mogelijk, dan pas ben je beschaafd. Alles wat zwart en Afrikaans is, is slecht, werd je geleerd.”

“Hoe beter je elkaar leert kennen, hoe beter je met elkaar om kan gaan.”

Zelf denkt ze dat de Sefardisch Joodse gemeenschap die vanaf de 17de eeuw op Curaçao vertoeft, wat toegankelijker was naar de Afro-Curaçaoëse bevolking vergeleken met de overwegend protestantse kolonisten. Mogelijk door hun culturele afkomst, het Iberisch Schiereiland-Noord Afrika, en omdat ze als ervaren kooplieden meer kennis van andere etnische groepen hadden. Een voorbeeld is dat zij vaker dan andere Nederlandse kolonisten het Papiaments als voertaal met hun ondergeschikten spraken.

Tot slot vraag ik beiden wat ze leuk vinden in hun werk: Lianne: “Het vertellen over ons erfgoed; het bekendmaken en het delen van onze geschiedenis. Hoe beter je elkaar leert kennen, hoe beter je met elkaar om kan gaan.” Thamara: “De Maduro's hebben een verhaal te vertellen. Ze zijn betrokken geweest bij veel historische gebeurtenissen die zich op Curaçao hebben afgespeeld. Vanaf hun eigen diaspora tot de opbouw van Curaçao, zowel op sociaal als op economische gebied.” •

Zie verder: www.madurolibrary.org

Lianne Leonora (l) en Thamara Moreno-Vervuurt. foto Marianne Fuchs

Van zondebok tot bloeiende gemeenschap

Acht eeuwen Joods Zutphen

TEKST KARIEN ANSTADT FOTO'S PATRICK STERNFELD

Zutphen, gunstig gelegen aan de rivieren de IJssel en de Berkel, werd al eind dertiende eeuw een belangrijke handelsstad. Onder de daar gevestigde kooplieden bevonden zich ook enkele Joden, maar die werden al snel verdreven. Pas vele eeuwen later ontstond er weer Joods leven.

De pestepidemie van 1348, waarvoor Joden tot zondebok werden gemaakt, leidde tot hun verdrijving. Pas na de burgerlijke gelijkstelling van 1796 konden Joden zich weer in Zutphen vestigen en ontstond er een aanzienlijke gemeenschap die in 1930 was uitgegroeid tot 532 leden.

De eerste synagoge lag in de wijk Nieuwstad en werd in 1797 ingewijd. Maar met de groei van de gemeente was er behoefte aan een grotere synagoge, die werd in 1815 ingewijd en lag aan de Rosmolenstraat. Ook deze werd te klein zodat tenslotte in 1879 de synagoge in de Dieserstraat tot stand kwam.

Tot 1940 was er sprake van een rijk Joods leven met wel negen verenigingen, waaronder een vrouwengenootschap dat lezingen en studiebijeenkomsten organiseerde en een genootschap dat steun bood aan armen en wezen. Ook waren er veel kleine ondernemers. Zoals in vrijwel alle stadjes in de mediene maakte de Tweede Wereldoorlog aan dit alles een eind.

Na de oorlog was er, zoals vrijwel overal, noch opvang voor de weinige overlevenden, noch aandacht voor het vernietigde materiële erfgoed. De Joden die de oorlog wel hadden overleefd probeerden onder de bezielende leiding van bestuurslid Meijer Groen de Joodse gemeente nieuw leven in te blazen. Maar pas vanaf de jaren tachtig was er, zowel in maatschappelijk als psychisch opzicht, ruimte om te investeren in enig materieel herstel.

Wandeling door Joods Zutphen

Op een winterdag in februari geven Channah Penninkhof, lid van NIG Stedendriehoek (Zutphen, Apeldoorn en Deventer) en John Löwenhardt, Joodse buurtbewoner, ons een rondleiding door Joods Zutphen. In de Halterstraat wijst John ons op twee gebouwen die eind negentiende eeuw door de Joodse gemeente werden aangekocht, het zijn imposante panden.

Het linkerpand, het vroegere "Hof van Flodorf", diende als Verenigingsgebouw van de Joodse gemeente en er was ook een Joodse school in gevestigd. Dit pand werd aangekocht met als doel om in de tuin erachter de sjoel te bouwen. Het rechter gebouw had een woonfunctie en werd verhuurd.

In de Beekstraat was, zo vertelt John, de hoofdingang van de in 1910 opgerichte pettenfabriek van de familie Krukziener. De voorgevel van de fabriek is nog intact. We bezoeken de gerestaureerde sjoel. Na de oorlog was deze verkocht en in gebruik genomen als fabriek maar in

Interieur sjoel Zutphen

1985 is de bovenverdieping gerestaureerd en in gebruik genomen voor speciale diensten.

“Ritueel zilver dat tijdens de oorlog in de kluis van de Nederlandse Handelsmaatschappij verstopt was.”

In feite, zo vertelt Channa, lopen we de trap op naar de verdieping waar vroeger de vrouwengalerij was. Je ziet dat deze met veel liefde en zorg is gerestaureerd. De prachtige ramen hebben de oorlog overleefd. Hetzelfde geldt voor de torarol en het ritueel zilver dat tijdens de oorlog in de kluis van de Nederlandse Handelsmaatschappij was verstopt.

Aan het Broederenkerkhof 2 is nog het vrijwel geheel intacte gebouw van voormalige koosjere slagerij A.D. Hamburg uit 1910 te zien, een slagerij die al sinds 1836 bestond. Slechts dochter Floor overleefde de oorlog en vertrok naar Israël, maar zij maakte nog mee dat in 1980 op de zolder van het naburige pand het archief van de

familie en de zaak, waarvan de oudste stukken van 1855 dateren, werd gevonden. Dit familiearchief werd aan het Regionaal Archief Zutphen geschonken.

Bijzondere Joodse inwoners

Eind negentiende eeuw was lompenkoopman Meyer Lipschits (1832-1908) wijd en zijd bekend. Hij woonde in de Barlheze, in de Joodse buurt. Werkelijk alles scheen je aan hem kwijt te kunnen, maar hij had dan ook negen kinderen te voeden. Van 1866 tot 1906 kon je hem op straat treffen. John wijst ons de herdenkingsplaat met de straatroep van Meyer Lipschits. Als je de QR-code scant kun je zijn roep horen, een bijzondere manier om erfgoed tot leven te brengen.

Dan hebben we de bekende tekenaar Jo Spier (1900-1978) die op het oude Stationsplein 11 werd geboren. In Zutphen bezocht hij het gymnasium, maar eenmaal volwassen vertrok hij naar Amsterdam waar hij leerling werd aan de Rijksakademie van beeldende kunsten. Spier illustreerde tijdens zijn leven honderden boeken en maakte ook cartoons.

Na de oorlog was hij niet onomstreden. Men verweet hem, ook al was het onder druk geweest, dat hij gedurende zijn gevangenschap met de nazi's meegewerkt had. Spier vertrok begin jaren vijftig naar de VS. Volgens zijn wens werd zijn archief na zijn dood aan het Stedelijk Museum Zutphen geschonken, waar zijn werk, waaronder ook tekeningen van Zutphen, regelmatig wordt getoond.

Bordje Meyer Lipschits,
Zutphen

Samuel Leser Schwarz, (1876-1942) bekend onder de naam Mommy Schwarz, werd in de Spiegelstraat, ook een 'Joodse straat', geboren. Hij was het tiende kind van Leeser Schwarz die veekoopman was en een furnituuren-winkeltje in Zutphen had. Mommy kreeg weinig scholing omdat hij moest helpen het grote gezin te onderhouden. Op vijftienjarige leeftijd ging hij in het winkeltje van zijn ouders aan de slag.

Maar Mommy vliegt uit; in 1897 vertrekt hij naar New York waar hij begint met tekenen en schilderen. Later volgt hij een opleiding in Antwerpen en zoekt op diverse plaatsen in Europa aansluiting bij andere kunstenaars. Hij komt in aanraking met het expressionisme maar verwerft een geheel eigen stijl.

Schwarz was veelzijdig, maakte ook grafisch werk en illustraties. Hij overleefde de oorlog niet. Tegenwoordig is er weer belangstelling voor zijn werk.

“Mommy kreeg weinig scholing omdat hij moest helpen om het grote gezin te onderhouden.”

Henriëtte Antoinette Polak-Schwarz (1893-1974) was de dochter van Levi Schwarz en Rebecca Vles. Levi richtte in 1889 in Zutphen de essencefabriek Polak & Schwarz op. Henriëtte trouwde in 1917 met jurist en filosoof Leo Polak die in de oorlog in kamp Sachsenhausen werd omgebracht.

Na de oorlog werd ze actief voor het Humanistisch Verbond en was ze mede-oprichter van verschillende verzorgingshuizen op humanistische grondslag, zoals het A.H. Gerhardhuis in Amsterdam en het Rosa Spier Huis in Laren. Als mede-eigenaar van de fabriek Polak & Schwarz kon zij veel instellingen financieel steunen, zo ook het naar haar man genoemde Leo Polak Huis in Amsterdam. Door haar toedoen werd ook Museum Henriëtte Polak, een museum voor modern-klassieke schilder- en beeldhouwkunst, in Zutphen gerealiseerd. De opening was in 1975. •

Bronnen: Peter Kooij, De Zutphense Kehille in het bijzonder (2021).

Meijer Groen, Terugblik op vijftig jaar bestuurslidmaatschap van de Joodse Gemeente Zutphen (1995).

Sjoel Zutphen

Emile Schrijver

Nieuwe orde van de dag

Deze eerste column voor de Benjamin schrijf ik eind februari, minder dan twee weken voor de opening van het Nationaal Holocaustmuseum op 10 maart. Tegen de tijd dat deze Benjamin de lezers bereikt, ligt die datum alweer enige tijd achter ons en kan ik terugkijken, nadenken over waarmee ik me nu zal gaan bezighouden, en nieuwe en oude thema's weer op de voorgrond zetten. Al met al een aardige denkoefening.

Het zou kunnen dat ik eerst zal nadenken over hoe het in de loop der jaren langzaam vanzelfsprekender voor me werd om me dagelijks met de oorlog en met de Sjoa bezig te houden. Ik heb in interviews regelmatig gezegd dat ik eerst 35 jaar succesvol om de oorlog ben heengelopen, om daarna algemeen directeur te worden van het Nationaal Holocaustmuseum. Zoals zo veel kinderen in families met een oorlogsgeschiedenis, in mijn geval in de Indische kampen voor mijn directe familie en in de vernietigingskampen in Oost-Europa voor praktisch alle andere familieleden, was die oorlog er iedere dag, ook als het er niet over ging. Ik las de paar boeken die we in huis hadden, die bijna allemaal over de oorlog gingen, en ik zag de tranen van mijn vader tijdens de herdenkingen.

“Allemaal mooie projecten om naar uit te kijken, naast nog veel meer.”

Tot zover niets ongebruikelijks. Maar ergens tussen mijn twintigste en vijfentwintigste wist ik genoeg. Ik keek niet meer naar oorlogsfilms en las ook geen boeken meer over de oorlog. Ik werd er naar van. Ik noemde me, toen ik veel later bij het Joods Cultureel Kwartier ging werken, daarom vaak een zijinstromer op dit werkterrein, de oorlog. Maar dat wende snel. Toen ik in mei 2016 sprak bij de opening van het tijdelijke Nationaal Holocaustmuseum vroeg ik me, terwijl ik sprak, nog af met welk recht ik daar eigenlijk

stond. Geboren in 1962 en specialist in Joodse oude boeken. Dat gevoel is er niet meer. Het is een voorrecht om een betekenisvolle bijdrage te kunnen leveren aan het in stand houden van Joods erfgoed en aan de herinnering aan de Jodenvervolging. Dat voelt niet meer vreemd, het voelt als een grote eer. Zoals het ook als een eervolle taak voelt om in de openbare ruimte een Joodse stem te kunnen laten horen. En het houdt je ook nederig.

Toch kijk ik er, ook nu ik dit schrijf, alweer naar uit om over te gaan tot een nieuwe orde van de dag. We plannen naast een tentoonstelling over roof van Joods bezit in het Nationaal Holocaustmuseum, ook in het Joods Museum een paar mooie tentoonstellingen. Sex, Jewish Positions bijvoorbeeld, met een titel die tot de verbeelding spreekt. En in 2025, het jaar waarin Amsterdam 750 jaar bestaat en de Portugese Synagoge 350 jaar, tentoonstellingen in samenwerking met de Portugese Gemeente, het Rembrandthuis en niet in de laatste plaats de Nieuwe Kerk. Allemaal mooie projecten om naar uit te kijken, naast nog veel meer.

En de oude boeken lonken weer. Toen Hamas op 7 oktober Israël aanviel, was ik al op Schiphol om naar Israël te vliegen. Daar zou op 19 oktober een nieuwe tentoonstelling worden geopend van Hebreeuwse handgeschreven boeken uit de collectie van de Zwitserse verzamelaar René Braginsky, in het fantastische nieuwe gebouw van de National Library of Israel in Jeruzalem. Die tentoonstelling kan hopelijk in de loop van 2024 alsnog plaatsvinden. En er is ruimte voor nieuwe boeken, voor een boek over antisemitisme, toch weer, voor een encyclopedie over Joodse boekcultuur waar ik al jaren aan werk, en voor het ontwikkelen van ideeën voor een derde literaire thriller. Het is een prachtige baan, algemeen directeur zijn van zo'n mooi instituut, en het is een voorrecht om mijn passie voor oude boeken met anderen te kunnen delen. En in deze column in de Benjamin zal ik u graag deelgenoot maken van die bezigheden, of van andere bespiegelingen, in de hoop dat u daarvan ook een beetje zult kunnen genieten. •

Mijn leven

Gerrie Veffe, geboren in Amsterdam, woont in Muiden, 73 jaar, getrouwd, een dochter, schoonzoon en twee kleinkinderen “waar ik erg trots op ben”.

TEKST JOLAN TOFF FOTO PATRICK STERNFELD

Leven

Op mijn zestiende ben ik de horeca-opleiding gaan doen en deed praktijkervaring op bij *Hotel Suisse* in de Kalverstraat. Toen ik daar niets meer kon leren, stapte ik over naar *Dikker en Thijs* in de Leidsestraat, een gerenommeerd restaurant. Ik begon daar als leerling-kelner en klom op tot Chef de Rang. Daar heb ik het vak echt geleerd. Je moest daar bijvoorbeeld aan tafel flamberen en trancheren. Vervolgens stapte ik over naar het *Amstel Hotel*. Daar heb ik helaas vaktechnisch

weinig geleerd. Alles werd in de keuken gemaakt terwijl ik gewend was een heleboel zelf te doen.

Mijn vader had koffiehuis ‘t *Stuivertje*, eerst op het Waterlooplein, daarna op de Albert Cuyp. Het was eigenlijk een lunchroom met lekkere broodjes waarbij alle vleeswaren met de hand werden gesneden, bolussen, chasseeetjes met amandelspijs en waar uiteraard veel koffie werd gedronken.

Toen mijn moeder, die daar ook werkte, slecht ter been werd, ben ik in de zaak gekomen.

Uiteindelijk heb ik de zaak met mijn zus overgenomen. In 1974 hebben mijn vrouw en ik het bedrijf voortgezet. Ik zeg altijd dat God en de hele wereld in de lunchroom kwamen.

We gingen om half vijf ‘s ochtends open en om kwart voor vijf zaten we vol met mensen die van hun werk kwamen of naar hun werk gingen. Dames van lichte zeden, taxichauffeurs, horecamensen, iedereen. Sommige mensen kwamen elke dag.

Er was een enorme bedrijvigheid en er werd veel gelachen. Na twintig jaar werd het pand afgebroken. Inmiddels hadden we een slijterij aan de overkant gekocht waar we toen mee verder zijn gegaan.

Wij hadden alle dranken die je maar kon bedenken. En we waren de eersten die grote flessen van twee, drie of viereneenhalve liter gedistilleerd verkochten. We hadden de grootste merchandise van Heineken in Nederland met onder andere sokken,

dienbladen, tassen, handdoeken en pennen. Mijn vrouw en ik hadden een soort eigen taal zodat we dingen tegen elkaar konden zeggen zonder dat de klanten wisten waar het over ging. Je moest de hele dag goed opletten, iedere klant kon een potentiële dief zijn. Als er één fles gedistilleerd werd gepikt, waar nauwelijks winstmarge op zat, moest je er een heleboel verkopen om dat verlies weer goed te maken.

We hadden onder andere veel Surinaamse klanten die drank bij ons kochten die ze soms ook gebruikten voor rituelen bij een overlijden, zoals Mariënborg, rum met 90% alcohol. Dat waren heel interessante dingen waar wij nog nooit van hadden gehoord. Na twintig jaar zes dagen per week van half vijf in de ochtend tot zes uur ‘s avonds bij ‘t *Stuivertje* en negentien jaar in de slijterij zijn wij gestopt. Wij wilden niet alleen maar werken en bijna nooit op vakantie gaan, wij wilden leven.

Mooiste herinnering

De geboorte van mijn dochter en mijn twee kleinkinderen.

Sport

Ik doe tweemaal per week aan krachttraining, éénmaal krav maga en ik zwem regelmatig. Ik vind het belangrijk er nog een beetje goed uit te zien.

Joods

Ik ben honderd procent Joods maar ik kom nooit in sjoel. Joods zijn is voor mij nesjomme hebben, goed zijn voor de familie en andere mensen. Verder kijk ik altijd als ik met onze boot naar allerlei plaatsen vaar, of er Joodse aanwezigheid is. Vaak zijn het helaas overblijfselen uit het verleden. Israël zit in mijn hart. Ik heb een paar jaar geleden een prachtige rondreis gemaakt met het JNF.

Eten

Ik ga graag uit eten. Het restaurant moet goed zijn. Het gaat voor mij altijd om de kwaliteit en de eerste aanblik is belangrijk.

Als het er niet uitziet hoeft ik ook niet naar binnen te gaan. Zelf heb ik geen geduld om een uur in de keuken te staan om wat te bereiden. Mijn vrouw wel en die kookt heel goddelijk.

Hekel aan

Autoriteit, als mensen denken dat ze boven mij willen staan omdat ze rijker of intelligenter zijn. We zijn allemaal hetzelfde, we moeten allemaal naar de wc. Ik ken geen standsverschil, blijf wie je bent.

Markt

De markt van tegenwoordig is anders. Vroeger had je collegialiteit en geen kinnessinne, je kon nog een geintje maken. Nu is dat haast niet meer.

Televisie

Ik kijk heel weinig. Een enkel keertje kijk ik nog wel eens iets terug zoals *Op1*.

Mop

Ik ken heel veel moppen die ik allemaal hoorde in 't Stuivertje. Ik kan het alleen niet overbrengen. Mijn schoonmoeder was trouwens daar hoofd-moppenverteller.

Boek

Ik ben anti-lees, heb geen geduld en val na twee minuten in slaap.

Winkel

Ik kijk altijd hoe het personeel is. Ik vind dat het personeel je behoort te groeten als je ergens binnenkomt.

Als ze je niet zien dan hoeft het eigenlijk voor mij al niet meer. Als een klant bij mij binnenkwam zei ik altijd goeiedag of ik begroette iemand en noemde zijn naam. Ook let ik altijd op hoe winkels zijn ingericht. Deze dingen kunnen het verschil zijn waarom de ene zaak wel loopt en de andere niet.

Krant

De Telegraaf, de tijdschriften die ik lees zijn het *NIW* en de *Benjamin*.

Grootste wens

Dat de hele familie gezond blijft.

Uitzicht

Ik geniet van alles, of het nou de haven van Muiden is of mooie gebouwen.

Bewondering voor

Voor iedereen, jong-oud-groen-bruin-wit, van de straatveger tot de bankdirecteur, het maakt niet uit. Iedereen heeft iedereen nodig. Je kan niet zonder elkaar. De dokter heeft de loodgieter nodig en de loodgieter heeft de dokter nodig.

JMW

Voor JMW heb ik veel respect omdat ze op allerlei gebied mensen helpen. •

Gremseliesj en mislukte matzeballen

TEKST EN FOTO'S DEBORAH EN LEA VAN COEVERDEN

Tijdens Pesach eet je geen gegiste producten zoals brood of cake. Maar wel allerlei ander lekkers, zoals gremseliesj, zoete matzekoekjes gevuld met rozijnen, gember en alles wat je lekker vindt. Elke familie heeft wel een eigen recept, wij ook!

Deborah: Mijn oma maakte altijd heerlijke matzeballen en gremseliesj voor Pesach. En altijd veel te veel, een familie tic denk ik want mijn moeder doet dat ook. Maar, zo zei omi altijd: "Die gaan in de vriezer want matzeballen en gremseliesj lusten we altijd".

Deborah met haar handen in het deeg

Lea: Mijn dochter en ik zetten die traditie voort, hoewel we niet goed zijn in matzeballen. De laatste keer vielen ze uit elkaar toen ik ze langzaam in de zachtjes kokende soep liet glijden. Het werd een grote matzeballenkoek. Die hebben we bij de sederavond in stukken gesneden. Het was eigenlijk nog lekkerder want een matzepunt is groter dan een bal."

Bij de voorbereidingen voor het maken van stapels gremseliesj komt nogal wat kijken. Van matzes tot een keukentrapje. Allereerst pakken we als basis het inmiddels ruim 100 jaar oude kookboek van Saartje Vos. Bijna elk recept begint met: men neme. Mijn vader zei altijd: "Nou kind, in die tijd hadden de Joden het niet zo breed dus er had eigenlijk: men lene moeten staan." Dan gaan we verder met de matzes uit de bekende 2,5 kilo doos, bruine suiker, veel eieren, kaneel, citroenrasp, rozijnen, matzemeel, sukade en gesneden gember op siroop. Wij vinden dat het lekkerste.

"Deborah mag tot aan haar ellebogen in die pan om de matzes te verbrokkelen."

De grote 10-liter-soeppan is tevoorschijn gehaald en wordt in de gootsteen gezet. Wij zijn niet echt groot dus Deborah klimt op een trapje terwijl ik de matzes en de eieren tel. Vier eieren per zeven matzes. Keer zeven. Deborah mag dan tot aan haar ellebogen in die pan om de matzes te verbrokkelen. In combinatie met al die eieren een nogal kleffe bedoening. Daarna gaan alle ingrediënten er bij. Als het deeg klaar is vormen we de gremseliesj en bakken die in roomboter in vier koekenpannen tegelijk. Overigens serveerde mijn moeder die met een rode wijnsaus. Chag Pesach same'ach! •

Recept

Van Coeverden gremseliesj

Ingrediënten

- 7 matzes
- 4 eieren
- 125 g kristalsuiker
- 125 g rozijnen
- 1 tl citroenrasp
- 4 tl kaneel
- snufje zout
- 2 eetlepels sukade
- twee eetlepels gesneden gember met de siroop

Bereiding

- Wel de rozijnen kort in kokend heet water.
- Verkruimel de matzes en druppel er wat water overheen, meng goed met de eieren en eventueel matzemeel. Dan doe je er alle ingrediënten bij.
- Als je een stevig deeg hebt, vorm je balletjes ter grootte van een matzebal die je platdrukt, model viskoekje.
- Zachtjes bakken in roomboter op matig vuur, in olie kan ook, zodat ze mooi bruin worden en de binnenkant gaar.

Draag bij aan Platform JEI!

Laagdrempelig netwerk rond Joods erfgoed

TEKST EN FOTO'S DANIËL METZ

Op een grauwe zondagmiddag in februari stroomt de voormalige synagoge van Coevorden vol met deelnemers aan de nieuwe cursus van Platform Joods Erfgoed en Identiteit (JEI). JMW begon het programma, gericht op regionaal Joods erfgoed, vorig jaar en is nu in Noord-Nederland. Drie dagen lang verkennen we in de noordelijke provincies de zichtbare sporen van Joods leven. Hiermee wil JMW bruggen slaan naar het verleden en werken aan de toekomst van Joods Nederland.

JMW vindt het belangrijk dat iedereen zich verbonden voelt met zijn Joodse identiteit en dat kan via erfgoed. Met Platform JEI tracht JMW de Joodse gemeenschap in de mediene te versterken. Enerzijds wordt aan mensen met een Joodse achtergrond de mogelijkheid geboden de eigen Joodse identiteit te onderzoeken, anderzijds draagt het platform bij aan een beter beheer van Joods cultureel erfgoed verspreid in Nederland.

Platform JEI is ontstaan uit de constatering dat verspreid over Nederland veel Joods erfgoed is, maar dat er geen Joodse erfgoedinstantie bestaat. Met grote regelmaat wordt in kranten bericht over een leegstaande synagoge of vervallen begraafplaats. Wanneer zulke kwesties spelen zoeken de lokale autoriteiten, in het beste geval, contact met het landelijke opperrabbinat of een plaatselijke Joodse gemeente. Die hebben doorgaans de handen vol

aan maatschappelijke en religieuze verplichtingen en zijn niet perse toegerust op erfgoedbeheer.

Daarop rijst de vraag of het mogelijk is de Joodse gemeenschap zo te organiseren, dat die zelf een rol kan vervullen in het beheer en behoud van het eigen erfgoed. Geen zwaarwichtig instituut, maar juist een laagdrempelig netwerk van particulieren die elkaar vinden in de interesse voor de Joodse geschiedenis en cultuur. Om dat voor elkaar te krijgen is eerst bewustwording nodig. Wat is er eigenlijk aan Joods erfgoed in Nederland? Waar bevindt het zich en hoe is het ermee gesteld?

Rond die vragen biedt JMW de driedaagse cursus van Platform JEI aan in verschillende regio's van het land. De aftrap in 2023 gebeurde in Gelderland en Overijssel. Daarna volgde Zuid-Holland. Begin 2024 waren dus de noordelijk provincies Groningen, Friesland en Drenthe aan de beurt.

Bezienswaardige locaties

We gaan iedere dag tijdens zo'n cursus naar een andere bezienswaardige locatie, zoals de museumsynagoge van Elburg, de 'mooiste synagoge van Nederland' in Enschede of de Portugese synagoge in Den Haag (momenteel in gebruik door de LJG). Maar ook de grote Joodse psychiatrische inrichting het Apeldoornsche Bosch en het Joods Thuis voor Oude Lieden in Gouda zijn bezocht. De deelnemers krijgen daarbij ook algemene informatie over het Joodse erfgoed. Wat wordt verstaan onder Joods erfgoed? Synagogen en begraafplaatsen liggen voor de hand, maar ook zorginstellingen, agrarische onderkomens van de Palestina Pioniers, fabrieken, winkels en woonhuizen met een Joods verhaal, kunnen daartoe worden gerekend. Gebouwen hoeven geen monumentenstatus te hebben om van historische en emotionele waarde te zijn.

Daarnaast wordt in de cursus gekeken naar manieren om erfgoed te beheren en te behouden. Het is een gegeven

Cursus Oost-Nederland, rondleiding in de 'mooiste synagoge van Nederland' in Enschede, juni 2023

Cursus Oost-Nederland, bezoek aan de voormalige Joodse psychiatrische inrichting Het Apeldoornse Bosch, juli 2023.

dat Joodse gemeenten in de mediene te kampen hebben met vergrijzing. Het beheer van de eigen panden en begraafplaatsen drukt soms zwaar op de schouders van enkele gemeenteleden. Daar staat tegenover dat er ook nieuwe Joodse gemeenten bijkomen die gebruik maken van een, tot voor kort verlaten, synagoge, zoals in Dieren en Culemborg. En er komen steeds meer plekken bij die zijn ingericht als museum of educatiecentrum.

Kennis en contact

De derde cursusdag wordt, naast bezichtigingen en een stadswandeling, besteed aan een groeps gesprek. Daarbij gaan we met de deelnemers in gesprek om te kijken wat ze zelf kunnen bijdragen. De binding met erfgoed in de eigen regio maakt het heel aansprekend om een steentje bij te dragen. Veel niet-Joodse organisaties, die bijvoorbeeld een museumsynagoge beheren hebben behoefte aan een Joodse gesprekspartner. Bijvoorbeeld om rekening te houden met Joodse feest- en gedenkdagen.

Een beoogd doel van de cursus is het samenstellen van een kerngroep, die per regio activiteiten organiseert en initiatieven ontplooit voor erfgoed dat aandacht verdient. De activiteiten zijn er om geestverwanten te ontmoeten, kennis uit te wisselen en meer plekken in de eigen provincies te onderzoeken. Op die manier ontstaat een landelijk netwerk van enthousiaste cultuurliefhebbers, die als ogen en oren in de regio kunnen fungeren. Ze kunnen erfgoedbeheerders ondersteunen en als aanspreekpunt dienen voor instanties met vragen over Joodse gebruiken.

“Het gebouw heeft een goede energie. Het heeft een ziel.”

Terug naar Coevorden, waar de synagoge sinds 2017 is ingericht als museum. Een van de ruim twintig deelnemers merkt op dat het gebouw een goede energie heeft. Het heeft een ziel. Dat is een groot compliment voor de merendeels niet-Joodse vrijwilligers die met toewijding het Joodse verhaal zichtbaar maken. De volgende bijeenkomst in Noord-Nederland ontmoet de groep elkaar in de Joodse school in Leeuwarden. De afsluiting van deze cursus is in de synagoge van Groningen, die nog in gebruik is voor diensten en tegelijk een heel mooi museum huisvest. Later dit jaar zullen nog twee cursussen plaatsvinden. In juni worden de provincies Noord-Brabant en Limburg aangedaan. In oktober/november zijn Noord-Holland en Utrecht aan de beurt. Woon je in deze regio's of heb je daar banden mee, dan ben je van harte uitgenodigd om mee te doen. •

Aanmelden kan via activiteiten@joodswelzijn.nl. Voor vragen over de cursus kun je contact opnemen met Daniël Metz, projectleider Platform JEI, d.metz@joodswelzijn.nl of 06-16225737.

Joodse queer-identiteit vieren

TEKST RICO BRENTJENS

Twee vrienden kwamen in 2018 op het idee om een groep voor Joodse queers op te richten. Beiden Joods en homoseksueel, deelden het gevoel dat zij de enige Joodse homo's in Amsterdam waren. Wat begon als een luchtige grap tijdens een avondje eten, groeide uit tot de oprichting van JPride, voorheen bekend als Humus en Homo's.

Ronen Brilleslijper, een van de oprichters, ontdekte dat er behoefte was aan een gemeenschap die Joodse en queer-identiteiten met elkaar verenigde.

Van de jaren zeventig tot 2002 vervulde Sjalhomo deze rol.

Na het opheffen ervan ontstond een leegte die beide heren graag wilden vullen. En met succes, want inmiddels telt de JPride-WhatsAppgroep 52 leden, ver boven hun eigen verwachtingen.

Na de coronajaren hebben zij zich ongeveer twee jaar geleden onder Freyda, het jongerenlabel van JMW, geschaard. Ronen vertelt: "Na corona werd ik benaderd door JMW om als panellid deel te nemen aan de Roze Nesjomme." Daarna zijn beide partijen met elkaar in gesprek gegaan. Dat markeerde het begin van een bloeiende samenwerking. Om inclusiever te zijn naar lesbische en trans-individueen hebben zij toen hun naam veranderd van Humus en Homo's naar JPride.

Inspringen op behoeften

JPride is ontstaan om te voorzien in de behoefte van jongeren om elkaar te ontmoeten en gezamenlijk hun Joodse en queer-identiteit te vieren. Ze richten zich met name op Joodse twintigers en dertigers omdat dat de groep is die voor hen het dichtst bij staat en het beste bereikbaar is. Door zich specifiek te richten op deze leeftijdsgroep hopen ze ook de toegangsdrempel tot JPride-activiteiten te verlagen voor jongeren die nog niet zo lang uit de kast zijn. Wel hoopt Ronen dat er ook een zelfde soort initiatief zal komen voor een bredere leeftijdsgroep als daar behoefte aan is.

Onder het motto van gezellig samenkomen in een informele en ontspannen setting met gelijkgestemden worden activiteiten, zoals Shabbat Dinners, georganiseerd. Ook legt Ronen uit dat JPride een platform biedt voor gesprekken die je elders niet kan voeren. Zo ontstond er ooit een discussie of "je rabbijn kan worden als je homoseksueel bent". De deelnemers bij JPride variëren sterk, van mensen die nog nooit bij een sjabbatdiner zijn geweest tot leden van de orthodoxe gemeenschap. Ze komen niet alleen uit Nederland, maar ook uit Amerika, Israël en Duitsland. Qua genderdiversiteit wil JPride nog wel een slag maken. Momenteel zijn homo's in de meerderheid, maar het aantal lesbische, biseksuele en transpersonen groeit.

Deelnemers komen niet per se samen om het over hun moeilijkheden te hebben, bijvoorbeeld hun worsteling tussen hun religieuze- en genderidentiteit. Natuurlijk komt dit wel eens ter sprake, dan "is het fijn dat er mensen zijn die je begrijpen en ondersteunen", aldus Ronen. Deze benadering stelt deelnemers in staat ervaringen te delen zonder zich geïsoleerd te voelen. Daarnaast is het fijn dat mensen een plek hebben

Sjabbatdiner in Amsterdam, januari 2024

waar hun hele identiteit mag bestaan, zowel de Joodse (religieuze) als genderidentiteit. Bij JPride hoef je niet te kiezen tussen je verschillende identiteiten; je mag gewoon jezelf zijn. Hiermee willen ze benadrukken dat de Joodse queer-identiteit niet alleen bestaat, maar ook volledig omarmd mag worden.

Impact en ambities

Binnen de Joodse gemeenschap, inclusief orthodoxe kringen, wordt JPride goed ontvangen. "Ik heb alleen maar positieve dingen gehoord. In de synagoge waar mijn ouders naartoe gaan, weten mensen dat ik dit doe en velen zeggen: wat cool en wat leuk," vertelt Ronen. Hun ambities zijn helder. In 2024 willen ze hun zichtbaarheid vergroten en een begrip worden binnen de

Joodse gemeenschap. Verder gaan ze meer evenementen organiseren en hebben ze als doel een community-gevoel te creëren zodat mensen ook buiten de activiteiten om met elkaar kunnen optrekken. Daarnaast onderzoeken ze de mogelijkheid om samen met Joodse queer-organisaties uit Londen, Berlijn en Parijs een internationaal Joods queer-weekend te organiseren. •

Cursus Platform Joods Erfgoed en Identiteit (JEI)

Heden en verleden in de mediene

Ontdek het Joodse erfgoed van Noord-Brabant tijdens de cursus van Platform Joods Erfgoed en Identiteit (JEI). De driedaagse cursus vindt plaats op **zondag 2 juni (Breda), 16 juni (Bergen op Zoom) en 30 juni 2024 (Tilburg)**.

Deze cursus neemt je mee naar de tastbare getuigenissen van de Joodse geschiedenis van Noord-Brabant. Je leert wat Joods erfgoed kan betekenen voor jouw identiteit en waarom behoud belangrijk is. Met Platform JEI kijken we bovendien hoe je je actief kunt inzetten voor een beter beheer van Joods erfgoed in deze regio. Toon je betrokkenheid en doe mee!

Informatie & aanmelden

Scan de QR-code, stuur een mail naar activiteiten@joodswelzijn.nl (t.a.v. Daniel Metz) of bel naar **06-16225737**.
joodswelzijn.nl/platform-joods-erfgoed-identiteit

Noord-Brabant

FOTO: JAN KORPERSHOEK

 jmw

Roofkunst zoekt eigenaar

TEKST DANIËL METZ

Een tekening van de Schreierstoren in Amsterdam, een zilveren jad (aanwijshandje voor het lezen van de tora) en een Empire klokje uit 1840, uitgevoerd in albast, koper en mahonie. Het zijn slechts enkele objecten die te vinden zijn op een website met in de Tweede Wereldoorlog geroofde of geconfisqueerde kunst. Nog 3.275 objecten zijn op zoek naar hun rechtmatige eigenaar, volgens het lopende herkomstonderzoek van de overheid.

In een depot in Amersfoort hangen en liggen duizenden ‘verweesde’ kunstvoorwerpen met een besmet verleden. Het is het restant van nog veel meer schilderijen, meubels en andere kunstuitingen die in de oorlog uit huizen zijn geroofd, ingeleverd bij de Liro roofbank, of al dan niet onder dwang verkocht in de handel. Een deel daarvan is aan het eind van de oorlog teruggevonden in Duitsland en naar Nederland gerecupereerd. Daar zijn de objecten ondergebracht in de collectie Nederlands Kunstbezit, afgekort tot NK-collectie. Na de oorlog konden claims van vermiste eigendommen worden ingediend. Op basis daarvan zijn veel voorwerpen teruggegeven aan de oorspronkelijke eigenaren. Maar niet alles kon worden herleid tot een eigenaar. In veel gevallen waren zij, of hun erfgenamen, niet meer in leven. Ook bleek het uiterst moeilijk om zonder goede documentatie eigenaarschap of onrechtmatige verkoop aan te tonen.

In de periode 1998-2007 heeft het Bureau Herkomst Gezocht onderzoek verricht naar de zich nog in depot bevindende objecten. Dat heeft tot nieuwe teruggaven geleid. Daarna bleef de vraag wat te doen met het restant van ongeveer 3.275 cultuurgoederen. In 2009 is bovendien aan 163 musea gevraagd de eigen collecties door te lichten, op zoek naar objecten die een verdachte herkomst hebben. Dat leverde nog eens 172 stukken op. In 2020 is door de Raad van Cultuur het adviesrapport *Streven naar rechtvaardigheid* gepresenteerd. Het document is gebaseerd op de *Washington Principles on Nazi-Confiscated Art* uit 1998, waarin overheden een moreel-ethische verplichting wordt toegeschreven gericht op restitutie van roofkunst, of het realiseren van alternatieve oplossingen. Om hier gevolg aan te geven heeft de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

(RCE) de opdracht gekregen het herkomstonderzoek naar de NK-collectie een nieuwe impuls te geven. Bijzonder ten opzichte van eerdere pogingen is dat de onderzoeksinspanning om tot een sluitende casus te komen nu bij de overheid ligt. Bovendien is de periodisering verruimd naar 1933-1945, waardoor ook bedenkelijke transacties in de aanloop naar de bezetting kunnen worden meegenomen.

Op de website wo2.collectienederland.nl zijn alle objecten uit de NK-collectie te vinden, veelal geïllustreerd met foto's en bekende informatie over de herkomst van de werken. Deze website wordt steeds aangevuld met nieuwe kennis en nieuwe foto's. Het betreft vooral schilderijen, meubels en Oosterse tapijten, maar ook veel christelijke relieken en aardewerk. Niet alles is van buitengewone kwaliteit, maar er is veel moois te bewonderen, waaronder werk van Van Goyen, Flink, Toorop, Kandinsky en zelfs een Rembrandt. De onderzoekers zeggen dat het niet alleen maar om roofkunst gaat. Van een deel is intussen aangetoond dat de herkomst “niet verdacht” is. Over een groot deel bestaat nog onzekerheid.

Verzoek om teruggave indienen

Via een link op de site kan een restitutieverzoek worden ingediend. De RCE zal dan in overleg met de indiener nagaan in hoeverre de herkomst getraceerd kan worden. Ook kunstwerken die geen eigendom zijn van de Staat kan iemand terugvragen of laten onderzoeken. Dat moet wel samen met de huidige eigenaar, vaak een gemeente of een museum. Een opgebouwd dossier wordt vervolgens ter beoordeling voorgelegd aan de restitutiecommissie, een onafhankelijk adviesorgaan, dat zich laat informeren door het Expertisecentrum Restitutie Cultuurgoederen

Kunstedepot van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, foto uit de voortgangsrapportage

Het geïntensiveerde herkomstonderzoek dat de RCE uitvoert loopt tot eind 2025. In dit traject staat de RCE in nauw contact met het Centraal Joods Overleg (CJO), als vertegenwoordiger van de Joodse gemeenschap in Nederland. Het CJO wordt geïnformeerd over de voortgang en denkt mee over een oplossing voor de objecten die uiteindelijk geen eigenaar vinden. Een mogelijkheid bestaat dat de verweesde objecten worden overgedragen aan de Joodse gemeenschap. Het CJO bezint zich op het onderbrengen en beheren van een dergelijke kunstcollectie. Verkopen is niet hun eerste ambitie. Ze denken eerder aan een reizende expositie om de gevolgen van antisemitisme onder de aandacht te brengen. •

en Tweede Wereldoorlog dat is ondergebracht bij het NIOD. Om het publiek te informeren heeft de RCE een magazine uitgebracht met uitgebreide informatie over het onderzoek.

Meer informatie op www.herkomstgezocht.nl en zie het magazine over het herkomstonderzoek: <http://tinyurl.com/cultureelerfgoed.nlonderzoeker>.

"Een vertrouwde sfeer"

Dat is dichtbij voor mij"

We zijn er voor iedereen met zorg én nesjomme

Ziekenhuis Amstelland

aangenaam dichtbij

Ziekenhuisamstelland.nl

Oproep

Een persoon is eenzaam tot hij/zij zichzelf vindt.

(JOODSE WIJSHEID)

JMW is benieuwd of er interesse is in een korte groepsreis in klein Joods verband naar Auschwitz. Dit is onder leiding van een maatschappelijk werker van JMW. **Scan nu de QR-code om de korte vragenlijst in te vullen.** Wij kijken uit naar uw reactie.

*jmw

JMW, Catom, Freyda en Lev-activiteiten* door het hele land: ontmoetingen, lezingen en meer.

De bijeenkomsten zijn voor iedereen met een Joodse achtergrond en (eventuele) partner. Voor onze actuele agenda kunt u kijken op joodswelzijn.nl/activiteiten en op freyda.nl/agenda. Ook kunt u zich aanmelden voor de JMW-nieuwsbrief via activiteiten@joodswelzijn.nl.

Wegens Pesach is **JMW gesloten** op **dinsdag 23, woensdag 24, maandag 29 en dinsdag 30 april**.

JoGO-dag

Kom op **zondag 7 april** naar de jaarlijkse JoGO netwerkbijeenkomst! Met journalist en onderzoeker Ronit Palache als keynote speaker en een verscheidenheid aan workshops belooft het weer een geweldige dag te worden. De kosten bedragen €10,- (exclusief de optionele wandeling door het Apeldoornsche Bosch).

*JoGO is het samenwerkingsverband van Joodse organisaties in de provincies Gelderland en Overijssel. Een kaartje kopen kan tot **4 april** via <https://jogo2024.eventgoose.com>*

Herdenking Jom Hasjoa

Wilt u uw dierbaren in Joods gezelschap herdenken? Dit kunt u doen onder leiding van JMW door hun naam te noemen, een foto te laten zien, een gedicht voor te dragen of op een andere manier een herinnering te delen. Ook kunt u ervoor kiezen een steen met naam te laten schrijven, die u vervolgens bij het Namenmonument kunt plaatsen. Achteraf is er een optie om samen te lunchen. De kosten voor de lunch bedragen €17,50 p.p. Eet u niet mee? Dan zijn

er geen kosten aan verbonden. *Deze herdenking vindt normaal gesproken op 4 mei plaats. Dit jaar valt het echter samen met sjabbat. Daarom herdenken wij samen op **6 mei**, tegelijk met Jom Hasjoa. Aanmelden kan via activiteiten@joodswelzijn.nl of door te bellen naar **088-1652200**.*

Bezoeken aan het Nationaal Holocaustmuseum

Vanaf maandag 11 maart is het Nationale Holocaustmuseum in Amsterdam open voor bezoek. Wilt u hier naartoe in de veiligheid van een vertrouwd Joods gezelschap? Het museumbezoek kan veel gevoelens oproepen. Daarom kunt u onder begeleiding van maatschappelijk werkers van JMW het museum bezoeken op **zondag 14 april, woensdag 15 mei** (vanuit Heerenveen) of **dinsdag 28 mei** (vanuit Rotterdam). Er is ruimte voor een voor- en nagesprek. Wij sluiten af met een gezamenlijke (koosjere) lunch.

U kunt een mail sturen naar activiteiten@joodswelzijn.nl of bellen naar 088-1652200. Voor het museumbezoek op **14 april (vanuit Ontmoetingscentrum Lev), op **15 mei** (vanuit Heerenveen met een tussenstop in Lelystad) en voor **28 mei** (vanuit Rotterdam met een tussenstop in Den Haag) regelt JMW een bus naar Amsterdam. De kosten zijn €36 inclusief de busreis of €18 zonder busreis.**

Platform JEI

Driedaagse cursus over Joods erfgoed en identiteit in de provincie Noord-Brabant. De cursus wordt gehouden op **drie zondagen**. Samen verkennen we het Joodse erfgoed in de regio en maken we kennis met verschillende vormen van beheer en behoud. We kijken wat het erfgoed kan betekenen voor jouw identiteit. De cursus heeft als doel dat er een groep wordt gevormd die duurzaam betrokken wil blijven bij het Joodse erfgoed in de regio. Data: **2 juni (Breda)**, **16 juni (Bergen op Zoom)** en **30 juni (Tilburg)**.

Aanmelden voor de cursus via activiteiten@joodswelzijn.nl. Extra info: Deelname aan de cursus is geheel gratis. Nadere details worden na aanmelding toegestuurd.

Ontmoetingsgroepen JMW:

JMW heeft in het land ontmoetingsgroepen die regelmatig bij elkaar komen voor een praatje, een lezing of om gezamenlijk de feestdagen te vieren. Vrijwilligers organiseren de bijeenkomsten en onderhouden het contact met de deelnemers. Kijk voor de meest actuele informatie op de agenda op onze website.

Alkmaar

Tsafon

Op **donderdag 25 april** van 11:30 tot 13:30 uur wordt Pesach gevierd, de toegang bedraagt €12,50.

Graag vooraf aanmelden bij Mieke Content via mcontent@xs4all.nl.

Breda

Finjan

Elke 2e woensdag van de maand van 12:00 tot 14:00 uur, toegang € 5,-.

Er zijn voorlopig geen bijeenkomsten. Wilt u op de hoogte blijven van nieuwe activiteiten? Meld u zich dan aan voor de tweewekelijkse nieuwsbrief of houd onze website in de gaten.

Brunssum

Jiddisjkeit

De bijeenkomsten vinden **vijf keer per jaar** plaats met elke keer weer een ander thema. Toegang € 13,50.

Data: **2 juli** (zomer BBQ).

Graag vooraf aanmelden bij Sophia via 06-24702356.

Den Bosch

Bejachad

Op **donderdag 25 april** wordt Pesach gevierd, toegang € 10,-.

Graag vooraf aanmelden bij Ingrid via 06-22693078 of door een mail te sturen naar Koos via koosdl@gmail.com.

Na aanmelding volgt tijd en locatie.

Dieren

Kletzmaar

Elke 1e donderdag van de maand van 10:30 tot 12:30 uur, toegang € 5,-.

Data: **4 april** (filmochtend), **25 april** (Pesachbijeenkomst van 11:30 tot 14:00 uur, toegang € 7,50), **6 juni** (workshop "The Dancing Letters" door Marcella Levie) en **4 juli** (feestelijke afsluiting van het seizoen).

*Disclaimer: er kunnen veranderingen komen op of in het programma.

Graag vooraf aanmelden bij
Marij Bachrach,
via kletzmaarmee@gmail.com.

Heerenveen

Mifgasjiem

De bijeenkomsten vinden **één keer per maand** plaats op de woensdagochtend van 10:30 tot 13:00 uur. Toegang € 13,50 incl. lunch. Data: **24 april** (Pesachbijeenkomst), **15 mei** (bezoek Nationaal Holocaustmuseum, zie vorige pagina 40) en **19 juni** (programma wordt nader bekend gemaakt).

Graag vooraf aanmelden bij Jan Penninkhof via 06-49826836 of via jan.penninkhof@gmail.com.

Hilversum

Gooise Nesjomme

Elke **3e donderdag** van de maand wordt er van 09:30 tot 12:30 uur een bijeenkomst voor ontmoeting en smoezen, onderbroken door een "cultureel kwartiertje", georganiseerd. Toegang € 5,- incl. koffie/thee en iets lekkers.

Data: **zondag 14 april** (vaartocht, vanuit Amersfoort. Kosten bedragen € 15,-), **25 april** (Pesach met lekkere matzes, toegang € 10,-, let op dit is de 4e donderdag), **16 mei** (smoezen), **20 juni** (Edith vertelt over de Rivierenbuurt), **18 juli** (film Anatevka) en **15 augustus** (Bennie Brill was een bekende boxer).

Graag vooraf aanmelden bij Edith Bernards via 023-2002106 of edith.bernards@ziggo.nl.

Extra info: U kunt in de omgeving gratis parkeren.

Rotterdam

Joffie Koffie

Elke **3e dinsdag** van de maand van 10:30 uur tot 12:30 uur organiseert de ontmoetingsgroep in Rotterdam een gezellige bijeenkomst om nieuwe mensen te ontmoeten, vaak met thema. Deelname is €4,-. De Pesachbijeenkomst kost €6,-.

Data: **24 april** (Pesachbijeenkomst, let op niet op de dinsdag maar op woensdag), **21 mei**, **18 juni** en **20 augustus**.

Zaandam

Misjogje aan de Zaan

Elke **laatste woensdag** van de maand een gezellige bijeenkomst voor ontmoeting en smoezen met regelmatig een thema. De bijeenkomsten vinden plaats van 10:00 tot 12:00 uur. Toegang kost € 5,50. De Pesachbijeenkomst kost € 10,-.

Data: **24 april** (Pesachviering met een matzelunch, let op niet op de laatste woensdag van 10:00 tot 12:30 uur), **29 mei** en **26 juni**.

Graag vooraf aanmelden via Erna Houtkooper-Barend via 06-22473171 of erna.houtkooper@hetnet.nl.

Extra info: U kunt in de omgeving gratis parkeren.

Nieuwsbrief

Wilt u de tweewekelijkse JMW-nieuwsbrief ontvangen? Of heeft u vragen/wensen? Mail dan naar activiteiten@joodswelzijn.nl.

Alle medienegroepen worden mede mogelijk gemaakt door Maror.

catom
לישראלים בהולנד

Catom is het Israëlische label van JMW

Mifgasjiem Be'Kef in Amstelveen

מפגשים בכף

Elke **laatste donderdag** van de maand een gezellige bijeenkomst en/of activiteit voor in Nederland wonende 60+/- Israëli's van 10:30 tot 12:30. Toegang € 10,-. De voertaal is Ivriet.

Data: **18 april** (lezing over gezond en fit, pilates ervaring voor ouderen door bezigheidstherapeut Zohar Gildoni), **30 mei** (kleuren workshop door kleuranaliste Milu) en **27 juni** (feestelijke afsluiting van het seizoen). Meer informatie en/of aanmelden kan bij Gili via 06-45505723 of bij Helen via 06-46310615.

Extra info: U kunt in de omgeving gratis parkeren.

Jom Ha'atsmaoet-viering

Op **maandag 13 mei** vindt de grote Jom Ha'atsmaoet-viering plaats. Speciaal om de verjaardag van Israël te vieren, hebben wij een Israëlische artiest uitgenodigd. De afterparty wordt verzorgd door DJ Grimix. Het evenement is een samenwerking tussen een paar grote organisaties binnen de Joodse gemeenschap. Voor meer informatie en aanmelden houd onze sociale media-kanalen in de gaten.

Israëlische Moeders Café in Amstelveen

Gezellige ontmoetingsgroep voor Israëlische vrouwen. Het samenkomen is geschikt om lekker in het Ivriet te kletsen, nieuwe contacten op te doen of om kennis te vergaren door het volgen van lezingen en workshops. Het Israëlische Moeders Café komt zes keer per jaar samen op de dinsdag of op de donderdag. De ene keer in de ochtend van 10:30 tot 13:00 uur en de andere keer in de avond van 19:30 tot 22:00 uur. Toegang is € 10,-. De voertaal is Ivriet.

Data: **Donderdagochtend 23 mei** (kledingruil-feest) en **dinsdagavond 18 juni** (lezing over de levenscyclussen van een vrouw). Meer informatie en/of aanmelden kan bij Eynat via 06-83786000.

Extra info: U kunt in de omgeving gratis parkeren.

Lezing van Daniel Isler

Op **donderdag 6 juni** organiseert Catom een lezing met Haaretz en The Marker journalist Daniel Isler. Tijdens de lezing gaat hij vertellen over zijn werk in de journalistiek. Ook gaat hij uitleggen hoe je een nieuwsbericht maakt in het kader van de oorlog in Israël.

Meer informatie over het aanmelden, de toegangsprijs en de precieze inhoud van de lezing volgt spoedig. Houd onze sociale mediakanalen in de gaten voor de laatste updates.

Voorleesurtje kleintjes

Een keer per maand wordt er een voorleesurtje in het Ivriet, inclusief een activiteit, voor de kleintjes georganiseerd. De doelgroep is van 2 tot en met 9 jaar. Ook is er een hapje en een drankje.

Info: Tamar Leving, 06-21992850 en Tamar Vardi, +972-528232195.

Voor up-to-date informatie over de activiteiten van Catom, bezoek en volg onze Facebookpagina en/of Instagram account! Ontvangt u al onze nieuwsbrief? Stuur een mail naar: catom@joodswelzijn.nl.

Volg Catom op Instagram!

Bekijk Catom's Facebook-pagina hier!

Catom activiteiten worden mede mogelijk gemaakt door Maror.

Freyda – Jong & Joods
Het jongerenlabel van JMW

Wil je meer weten over Freyda of wil je nog iets vragen? Kijk op onze website freyda.nl of neem contact met ons op via info@freyda.nl. Volg je ons eigenlijk al op onze socialemediakanalen?

Volg hier onze Instagram-pagina!

JPride

JPride organiseert eens in de twee maanden evenementen in een informele en gezellige setting voor Joodse-queer twintigers en dertigers in Amsterdam. De voertaal is Engels. Data: **12 april** (Shabbat diner), **19 mei** (night out), **5 juli** (Shabbat diner) en **11 augustus** (Pride "recovery brunch").
Wil je meer informatie of je aanmelden? Stuur dan een mail naar jprideamsterdam@gmail.com.

Check de agenda op de website om op de hoogte te blijven. Heb jij leuke ideeën voor toekomstige evenementen? Kom met ons in contact via sociale media of via info@freyda.nl!

Lev is het ontmoetingscentrum van JMW, voor iedereen van 60+ met een Joodse achtergrond en/of partner. Lev is geopend, tijdens activiteiten, van maandag t/m donderdag van 10:00 tot 17:00 uur. Voorafgaand aan onze activiteiten, zoals filmvertoningen en lezingen, is er de mogelijkheid om gezamenlijk koosjer te lunchen bij Lev. Voor vragen over de activiteiten of voor aanmelden stuur een mail naar lev@joodswelzijn.nl of bel 088-1652255.

Wegens Pesach is Lev gesloten van **maandag 22 april t/m dinsdag 30 april**. Vanaf **woensdag 1 mei** starten alle activiteiten weer!

Maandag Matinee

De **1e maandagmiddag** van de maand is er een filmvertoning in Lev. Voor de aanvang van de film is er de gelegenheid om gezellig samen te lunchen van 12:00 tot 13:00 uur. Om 13:00 uur starten we met de film. Na afloop kan nagepraat worden met koffie/thee. Kosten € 15,- (voor film en lunch) of € 7,50 p.p. (alleen film). De volgende matinees zijn op: **8 april** (Florence Foster Jenkins) en **3 juni** (Living).

After Pesach Brunch

Op **donderdag 2 mei** organiseert Lev een After Pesach Brunch van 10:30 tot 12:30 uur. Er zal eerst een korte introductie zijn over Pesach. Daarna gaan we samen brunchen alsof het de Seideravond is: viskoekjes, matzes met beleg, gremsjeliesj en nog veel meer lekkers verschijnt op de tafel. Deelname kost € 20,-.

Grote dagtocht

Op **woensdag 29 mei** gaan we met Lev varen over de prachtige rivier de Vecht. Meer informatie volgt in de JMW-nieuwsbrief.

After Sjawoet Lernavond & Borrel

Op **woensdagavond 19 juni** gaat Gaby Schrijver met ons ler(n)en van 19:00 tot 21:30 uur. Na afloop is er de gelegenheid om te borrelen en na te praten. Deelname kost € 20,-.

Belvrijwilligers gezocht!

Wij zijn hard op zoek naar vrijwilligers die alleenstaande, zelfstandig wonende Joodse ouderen kunnen bellen. Iedere ochtend belt een vrijwilliger voor een kort praatje om te checken of alles in orde is. Wordt de telefoon niet opgenomen? Dan bel je naar een contactpersoon die kijkt of er iets aan de hand is. Op deze manier wordt een telefoontje een waardevolle manier om mensen die alleen wonen een gevoel van veiligheid te bieden, en jouw gesprek wordt van onschatbare waarde. **Wil je meedoen? Meld je vandaag nog aan via activiteiten@joodswelzijn.nl.**

Ontmoeting op de donderdagochtend

Iedere donderdagochtend van 10:00 tot 12:00 uur is iedereen welkom bij Lev die op zoek is naar ontmoeting, vriendschap en gezelligheid. Een vast moment in de week om vertrouwde gezichten te zien, maar ook om nieuwe mensen te ontmoeten. Deelname kost € 2,50.

Verder hebben wij ook nog onze wekelijkse activiteiten:

Wandelen met Lev, Joodse cultuurgeschiedenis, lezingen, Tai Chi Chih, schilderen en tekenen, conversatie lvriet, online voorlezen en nog veel meer.

Informatie en aanmelden via lev@joodswelzijn.nl of via 088-1652255 (Lev-secretariaat).

Jom Ha Voetbal 2024

Het evenement staat gepland op zondag 7 juli 2024, op de velden van AFC, Maurice Ravellaan 4 in Amsterdam. We kijken ernaar uit en hopen van harte dat je ook komend jaar er weer bij bent.
[Vragen? Email info@jomhavoetbal.nl.](mailto:info@jomhavoetbal.nl)

Pied-a-terre gezocht

Op fietsafstand van Maimonides voor schooljaar 2024/25, voor alleenstaande moeder en zoon (12) uit mediene. Ma t/m donderdag, incl. eigen keuken of gebruik van kosjere keuken. Inwonen optie.

[Info: extra555@planet.nl](mailto:extra555@planet.nl)

Partner gezocht voor Hebreeuwstalige Scrabble

סבתא מחפשת יריב(ה) למשחקי שבץ-נא בעברית. אזור אמסטרדם
[email: mdevries@dds.nl](mailto:mdevries@dds.nl)

Eetclub en leesclub

Ik zou graag zowel een eetclub als een leesclub willen opzetten. A'dam/ Gooi. Voor gezelligheid en verbinding. Israeli's welkom!

[Reacties: robijn@ehrenburg.nl](mailto:robijn@ehrenburg.nl)

Contact gezocht omgeving Amsterdam

Ben jij een gezellige, liberale en vitale man van begin 70 jaar, woonachtig in de regio Amsterdam, die net als ik graag een lieve partner naast zich zou zien? Iemand die het leuk vindt samen dingen te ondernemen, maar ook geniet van simpelweg samen zijn? Ik - vrouw, 72, enthousiast en energiek - ben benieuwd naar je reactie.
[Reageren via benjamin@joodswelzijn.nl](mailto:benjamin@joodswelzijn.nl) ovv 'Contact Amsterdam 24'.

Contact gezocht

Spontane, gezellige joodse vrouw (64, met geest van 30-jarige, 't Gooi), natuur-, kook-, talen- en boekenliefhebber, zou het fijn vinden een leuke, stoere man (Isr.?) te leren kennen, ac. denkniveau, non-bourgeois, aardig met ruime geest.
[Email sheintjeboterkoek@gmail.com.](mailto:sheintjeboterkoek@gmail.com)

Herdenking 4 mei bij WV-HEDW

De Historische Commissie van de

Amsterdamse voetbalvereniging WV-HEDW heeft onderzoek gedaan naar ontbrekende namen op het gezamenlijke oorlogsmonument van de clubs Wilhelmina Vooruit en HEDW. Op basis van dit onderzoek zullen in totaal 33 namen worden toegevoegd aan het monument bij de club in de Watergraafsmeer. Het vernieuwde monument zal worden onthuld op 4 mei 2024 tijdens de jaarlijkse Dodenherdenking. Nabestaanden en familieleden worden van harte uitgenodigd om daarbij aanwezig te zijn.

Wilhelmina Vooruit: Maurice Braun - geboren 19-09-1928, Jacob Broekhuijsen - geboren 07-12-1921, Benjamin Cauveren - geboren 26-11-1925, Bram Dekker - geboren 28-09-1920, Isidore Galitziën - geboren 05-05-1927, Joost Galitziën - geboren 02-05-1929, Samson Goudsmit - geboren 31-08-1921, Alex Groen - geboren 19-12-1924 Alexander Max Kerkmeester - geboren 14-12-1923, Abraham Marcel Rodrigues - geboren 15-10-1924, Samuel Roos - geboren 29-10-1916, Wolf Smeer - geboren 26-05-1924.

HEDW: Alexander Leonard Cohen - geboren 18-04-1923, Gerrit Dingsdag - geboren 19-06-1920, David Fransman - geboren 07-05-1927, Edward Hamel - geboren 21-10-1902, Benjamin de Hond - geboren 06-06-1917, Jozeph Kerkmeester - geboren 27-06-1924, Gerrit Klijnkramer - geboren 07-09-1898, Mozes Lap - geboren 31-03-1918, Nathan Meljado - geboren 16-09-1914, Henri Philips van Buren - geboren 28-05-1906, Benjamin Immanuel Poons - geboren 18-06-1897, Abraham Rabbie - geboren 21-12-1901, Mozes Gerrit Vandien - geboren 20-11-1924, Gabriël van der Velde - geboren 31-03-1910, Salomon van der Velde - geboren 21-10-1911, Mozes Verdoner - geboren 16-11-1914, Mozes Vischjager - geboren 22-11-1927, Gerrit Wijnschenk - geboren 17-10-1913, Jacob Wijnschenk - geboren 10-02-1901 Samuel Wijnschenk - geboren 03-04-1923, Hermanus Wolff - geboren 13-04-1927.

[Meer informatie bij Vincent Huis in 't Veld: vincent.huis@kpnmail.nl; 06-43172435.](mailto:vincent.huis@kpnmail.nl)

Gedenksteden Meppel

De Stichting Gedenksteden Meppel is op zoek naar eventuele nabestaanden van onderstaande oorlogsslachtoffers. Dit in verband met de te leggen stenen voor hen op 26 juni 2024.

Tot hun deportatie waren zij in Meppel woonachtig:

Philip Zwarts (1892-1943), Rachel Zwarts - van Leer (1890-1942), Dina Zwarts (1922-1942), Vrougie Zwarts (1925-1942), Rachel Godfried-Costers (1878-1942), Andries Godfried (1904-1942), Jacob Godfried (1909-1942), Max Godfried (1916-1942), Meijer de Horst (1899-1943), Goldine de Horst-Simons (1904-1942), Salomon de Horst (1934-1942), Mozes de Horst (1939-1942), Henderina Jansje Pais-Polak (1894-1942) Marcus Pais (1927-1942), Izaäk Pais (1927-1942), Benjamin Levie (1863-1942), Coenraad Mesritz (1879-1942), Hanna Mesritz-van der Kaars 1881-1942), Lena Glazer (1867-1942) Frederika Kan-Wolff (1902-1942), Esther Kan (1930-1942), Hester Wolff (1865-1942), Philippus Zalgiman (1893-1944), Heintje Zalgiman-Wilda (1894-1942), Levie Salomon Zalgiman (1921-1943), Hendrika Henriëtte Zalgiman (1925-1942), Levie Wilda (1864-1942) Hendrika Wilda-Stern (1860-1942), Hartog Philip Frank (1872-1942), Nathan Hartog Frank (1902-1943), Vogeltje Frank-van der Woude (1878-1942), Sara Frank-Pagrach (1917-1943) Izak Stern (1883-1942), Reintje Stern-de Leeuw (1882-1942), Klara Cohen-Stern (1913-1942) Fritz Jakob David Blasbalg (1874-1942), Albert Frank (1881-1943), Irma Wertheimer-Frank (1911-1943), Reina van Leer (1880-1942), Rosetta Klein-Frankforter (1866-1942).

[U kunt contact opnemen via info@stichtinggedenkstedenmeppel.nl](mailto:info@stichtinggedenkstedenmeppel.nl)

Je kan een sjoekertje sturen naar benjamin@joodswelzijn.nl.

Deadline voor het Zomer nummer is 28 mei 2024.

Gespreksgroepen

Kan je goed luisteren? En deel je graag jouw ervaringen? Dan is een gespreksgroep iets voor jou. Het is voor mensen vaak prettig om (ingrijpende) gebeurtenissen met elkaar te delen in een veilige (Joodse) omgeving. Je vindt herkenning in elkaars verhaal en erkenning voor jouw eigen gedachtes en dilemma's. De aankomende periode starten wij met de volgende groepen:

Verlies en Rouw (september Amsterdam & Utrecht)

Verliezen doen zich voor in alle levensfasen. Een dierbare overlijdt, een relatie eindigt, verlies van gezondheid, van werk, een verloren gegaan ideaal of toekomstperspectief. Wie rouwt, doet dat op zijn eigen manier en in zijn eigen tempo. Maar iedereen heeft te maken met verdriet en gemis. De bijeenkomst vindt plaats in vertrouwelijkheid en veiligheid en biedt (h)erkenning en steun.

Kind van een ouder die de oorlog heeft meegemaakt (september Amsterdam & Rotterdam)

Kinderen van oorlogsoverlevende(n), oftewel de tweede generatie, zijn grootgebracht met het oorlogsverleden van hun ouders. Dit kan grote invloed op hun leven hebben. Zij zoeken bijvoorbeeld pas op latere leeftijd hulp omdat ze zich niet realiseren dat hun klachten gerelateerd zijn aan de oorlogservaringen van hun ouders of vanuit een gevoel dat hun klachten er minder toe doen. Ze mogen het verdriet van de oorlog bijvoorbeeld niet van zichzelf toe-eigenen. Dit zorgt ervoor

dat het plaatsen van die emoties alleen maar lastiger wordt, waardoor eenzaamheid een sluikend bijkomstig probleem is. Dit traject biedt daarom bij JMW een grote mate aan herkenning.

Voor alle groepen geldt dat deze alleen doorgaan bij voldoende aanmeldingen. Er is een bijdrage verbonden aan het deelnemen van onze groepen. Deelname bedraagt 10 euro per sessie.

Meer informatie en aanmelden kan via spreekuur@joodswelzijn.nl of telefonisch via 088-165 22 00.

Sjoekertjes (vervolg)

Meijer Marcus van Praag

Wij zijn op zoek naar informatie en/of documenten over ons familielid Meijer Marcus van Praag. Wij zijn vooral geïnteresseerd in de maanden voorafgaande aan zijn deportatie (1943), maar elke informatie is welkom! Veel van de online beschikbare informatie is ons reeds bekend. Meijer Marcus van Praag (geboren 16 mei 1871 te Den Helder) was antiquair en woonde tot aan zijn deportatie samen met zijn vrouw Aaltje Moses (geboren 1870 te Zutphen) aan de Baandert 22e (nu 48) te Sittard. [Heeft u informatie of beschikt u over documenten?](#)

Mail dan naar marciemarcd@gmail.com

Opvoering Pianostemmen

De oude pianostemmer Jacobus Kromm worstelt met zijn geweten over

zijn omvangrijke verzameling piano's en vleugels. Over de herkomst van deze instrumenten zwijgt hij liever. In de muziektheatervoorstelling wordt het verhaal verteld over de systematische roof van (voornamelijk) Joods bezit tijdens de Tweede Wereldoorlog. Een onderbelicht verhaal over een onrecht dat nog steeds voortduurt. Oude vleugels en piano's vertellen als stille getuigen het verhaal over hun rechtmatige eigenaren. Het onzegbare wordt gegoten in een nieuwe compositie voor close-harmony zang en piano composities voor meerdere klavieren. PIANOSTEMMEN is een muzikaal monument over een verzwegen geschiedenis en hedendaags herdenken.

Tournee wo 20 maart t/m zo 5 mei 2024, [info: pianostemmendevoorstelling.nl](http://info:pianostemmendevoorstelling.nl)

Help ons het Bendigamos Community Center te realiseren

Op 13 maart hebben we de eerste 10% van ons doelbedrag overgemaakt. Met €400.000 te gaan, hebben we uw hulp nodig. Of het nu giften, subsidies of leningen zijn, elke bijdrage brengt ons dichterbij ons doel. Bezoek onze website voor meer informatie: www.bendigamos.org/supportus. Samen kunnen we onze droom werkelijkheid maken.

Neem alsjeblieft contact met ons op via bendigamosnl@gmail.com om bij te dragen. Laten we samen bouwen aan een betere toekomst voor ons allemaal. Dankjewel voor je steun!

Amstelring Ledenservice zorgt dat het leven n t dat beetje makkelijker wordt en dat doen we al ruim 25 jaar! Onze leden maken met korting gebruik van handige diensten (ook aan huis), volgen interessante cursussen, genieten van culturele uitjes en doen een beroep op hulpmiddelen. Ruim 30.000 huishoudens zijn al aangesloten bij Amstelring Ledenservice. Misschien ook iets voor u?

Het lidmaatschap bedraagt   24,- per jaar voor het hele gezin.

Profiteer direct van de voordelen:

- Korting op cursussen en diensten (aan huis) zoals maaltijden, kapper, pedicure, kleding, personenalarmering, audicien, opticien, tuinman en rijbewijskeuring
- Digitale voordeelwinkel vol verrassende Ledendeals m t korting
- Korting bij theaters en culturele belevenissen
- Gratis krukken, looprekken en rollators lenen

- 10% korting bij de thuiszorgwinkels van Medipoint
- Collectiviteitskorting bij VGZ, Zilveren Kruis en Zorg en Zekerheid
- Korting op schadeverzekeringen bij Univé; gratis cyberhulp
- En nog veel meer

Kijk voor meer informatie op www.amstelringledenservice.nl of bel tijdens werkdagen van 08.30 uur - 13.00 uur met **020 - 333 5100**. Uw vraag kunt u ook per e-mail stellen aan ledenservice@amstelring.nl

Wij zorgen dat het kan!

BENJAMIN

ABONNEREN OP DE GRATIS BENJAMIN, HET KWARTAALBLAD VAN JMW.

- Ik wil het blad gratis viermaal per jaar thuis ontvangen (in Nederland).
- Ik wil de Benjamin in het buitenland ontvangen (ontvang een offerte voor de verzendkosten).
- Ik wil informatie over de **gesproken Benjamin** ontvangen.

Achternaam ..... Voorletters .....

Adres .....

Postcode en woonplaats .....

Land .....

Email ..... Handtekening .....

- Ik wil via de email af en toe **nieuws ontvangen over de Benjamin** (nieuwe nummers, podcasts etc.)
Afmelden kan altijd via een link in de email.

Dit formulier ongefrankeerd in een gesloten enveloppe opsturen naar:
JMW, Administratie Benjamin, Antwoordnummer 47160, 1070 WB Amsterdam.

De Benjamin wordt vooral gemaakt door een redactie van vrijwilligers:

Karien Anstadt
Voormalig
medewerker van
JMW

Lea van Coeverden
Journalist

Marianne Fuchs
Voormalig
medewerker
van JMW

Jolan Toff
Voormalig
medewerker
van JMW

Jessica Polak
Achtergrond in de
cultuursector

Rico Brentjens
werkzaam bij JMW

Clënten- en Deelnemersraad (CDR)

Iedereen die met JMW te maken krijgt als cliënt, deelnemer of gebruiker van onze diensten, kan terecht bij de Clënten- en Deelnemersraad (CDR). De raad is een belangrijke schakel tussen u en de organisatie en kan uw belangen behartigen, maar ook ideeën overbrengen, (veranderende) behoeftes signaleren en vanuit de doelgroep adviseren.

De Clënten- en Deelnemersraad en JMW hebben onderlinge afspraken gemaakt over de medezeggenschap en inspraak van cliënten via de CDR.

Voor de CDR is het belangrijk van u, als gebruiker van de diensten van JMW, te horen hoe u over het werk van JMW denkt. Daarom nodigen wij u uit om contact met ons op te nemen. Uw ervaringen, ideeën en suggesties zijn van harte welkom. De CDR is geen klachtencommissie, maar komt wel op voor uw belangen. U kunt mailen naar cdr@joodswelzijn.nl

Huidige leden: Joost Weijel, Marguerite Berreklouw, Erica Polak, Femke Roos (*voorzitter*) en Nico Peper

Meer op: joodswelzijn.nl/meer-over-jmw/organisatie

Zie ook de introductiefilm van de CDR op: [/www.youtube.com/watch?v=jvTrIpHMvNk](https://www.youtube.com/watch?v=jvTrIpHMvNk)

Telefonisch spreekuur

Onze maatschappelijk werkers zijn te bereiken van maandag t/m vrijdag tussen 9.00 en 13.00 uur op 088 - 165 22 00 of via spreekuur@joodswelzijn.nl.

HOOFDKANTOOR Amsterdam

Van Boshuizenstraat 12
1083 BA Amsterdam
088 - 165 22 00
info@joodswelzijn.nl
joodswelzijn.nl & frejda.nl

JMW LOCATIES

Onderstaande locaties zijn alleen op afspraak te bezoeken. Voor contact bel 088 – 165 22 00 of mail naar info@joodswelzijn.nl.

Arnhem

Mr. E.N. van Kleffenstraat 6
(Station 026)
6842 CV Arnhem

Den Haag

Koninginnegracht 19
(Taurogebouw)
2514 AB Den Haag

Rotterdam

Het Huis van de Wijk
Kipstraat 37
3011 RS Rotterdam

Lev – Informatie- en ontmoetingscentrum

Kastelenstraat 80
1083 DE Amsterdam

april-mei 2024

Gezamenlijk het Nationaal Holocaustmuseum bezoeken?

Vanaf maandag 11 maart is het Nationale Holocaustmuseum in Amsterdam open voor bezoek. Wilt u hier naartoe in de veiligheid van een vertrouwd Joods gezelschap? Het museumbezoek kan veel gevoelens oproepen. Daarom kunt u onder begeleiding van maatschappelijk werkers van JMW het museum bezoeken op **zondag 14 april**, **woensdag 15 mei** (vanuit Heerenveen en Lelystad) of **dinsdag 28 mei** (vanuit Rotterdam en Den Haag).

Er is ruimte voor een voor- en nagesprek. Wij sluiten af met een gezamenlijke (koosjere) lunch.

Aanmelden

U kunt een mail sturen naar activiteiten@joodswelzijn.nl of bellen naar **088-1652200**. Voor het museumbezoek op **14 april** (vanuit Ontmoetingscentrum Lev), op **15 mei** (vanuit Heerenveen met een tussenstop in Lelystad) en voor **28 mei** (vanuit Rotterdam met een tussenstop in Den Haag) regelt JMW een bus naar Amsterdam. De kosten zijn €36 inclusief de busreis of €18 zonder busreis.

joodswelzijn.nl

Voor iedereen met een Joodse achtergrond en/of partner.

FOTO: THIJS WOLZAK